ISSN 2300-3030

SPOŁECZEŃSTWO
KULTURA WARTOŚCI

STUDIUM SPOŁECZNE

MIĘDZYNARODOWA SERIA WYDAWNICZA

NR 30 2026

SPOŁECZEŃSTWO

KULTURA WARTOŚCI

STUDIUM SPOŁECZNE

MIĘDZYNARODOWA SERIA WYDAWNICZA

NR 30 **2026**

Recenzenci wydania:

1. Prof. dr hab. Beata Balogova, Prešovská univerzita v Prešove
2. Dr hab. Andrzej Krzysztof Rogalski, prof. Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Jarosławiu

RADA NAUKOWA

Redaktor Naczelny:

Dr hab. Bartosz Łukaszewski

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Zastępca Redaktora Naczelnego Rady Naukowej:

prof. ucz. dr hab. Janusz Mierzwa

Uczelnia Państwowa im. Jana Grodka w Sanoku

Zastępca Redaktora Naczelnego Rady Naukowej:

Dr Tomasz Bierzyński

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Zastępca Redaktora Naczelnego Rady Naukowej:

prof. dr hab. Tadeusz Bąk †

Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu

Katolícka univerzita v Ružomberku, TF v Košiciach

Zastępca Redaktora Naczelnego Rady Naukowej ds. współpracy międzynarodowej:

Prof. PhDr. ThDr. Daniel Slivka, PhD. (SK)

Prešovská univerzita v Prešove

Zastępca Redaktora Naczelnego Rady Naukowej ds. współpracy międzynarodowej:

Dr hab. Hubert Jurjewicz (USA)

Polish-American Institute of Social Research, New Jersey

Pozostali członkowie Rady Naukowej:

Assoc. prof. Noemi Bravená, PhD, Charles University, Prague

Assoc. prof. Nguyen Tai Dong, PhD, Vietnam Academy of Social Sciences, Hanoi

Prof. dr hab. Beata Balogova, Prešovská univerzita v Prešove

Ks. prof. dr hab. Mirosław Kalinowski, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie

Prof. dr hab. Kazimierz Wolny - Zmorzyński, Uniwersytet Śląski w Katowicach,

Prof. dr hab. Stanisław Wrzosek, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie

Prof. dr hab. Jan Róg, Uniwersytet Rzeszowski

Prof. dr hab. Kazimierz Zabłocki, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Prof. PhDr. Jozef Matulnik, PhD. MPH, Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratyslave

Prof. ThDr. Peter Šturák, PhD., Prešovská univerzita v Prešove

Prof. ThDr. PaedDr. Ing. Gabriel Paľa, PhD., Prešovská univerzita v Prešove

Prof. ThDr. Maria Kardis, PhD., Prešovská univerzita v Prešove

Prof. dr.hab. Kamil Kardis, Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna w Jarosławiu

Prof. Nguyen Hoang Hai, PhD. - Vietnam National University, Hanoi

Prof. ThDr. Marek Petro, PhD., Prešovská univerzita v Prešove

Prof. PhDr. ThDr. Daniel Slivka, PhD., Prešovská univerzita v Prešove

Prof. PhDr. Anna Žilová, PhD., Katolícka univerzita v Ružomberku

Prof. dr. Bojan Žalec, University of Ljubljana

Prof. dr hab. Andrzej Niesporek, Uniwersytet Śląski

Prof. dr hab. Iwona Niewiadomska, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin

ks. prof. dr hab. Waldemar Cisło, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

prof. ThDr. Cyril Hišem, PhD, Katolícka univerzita v Ružomberku, TF v Košiciach

Prof. dr hab. Monika Podkowińska, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Prof. dr hab. Przemysław Osiewicz, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Prof. dr hab. inż. dr h.c Zbigniew Ciekanowski, Akademia Sztuki Wojennej

Prof. dr hab. Marcin Jurgilewicz, Politechnika Rzeszowska

dr hab. Małgorzata Duda, **prof.** Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie

dr hab. n. med. Mirosław Dziekiewicz, prof. Wojskowego Instytutu Medycznego, Warszawa

dr hab. Waldemar Urbanik, prof. Akademii Nauk Stosowanych TWP w Szczecinie

doc. ThDr. Radoslav Lojan, PhD. Katolícka univerzita v Ružomberku, TF v Košiciach

ks. dr hab. Leon Szot, **prof.** Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie

Dr hab. Stanisław Sorys, **prof.** Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie

ks. dr hab. Tadeusz Bratkowski, prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego

doc. PhDr. Jaroslav Coranič, PhD., Prešovská univerzita v Prešove

doc. PhDr. Ing. Lýdia Lešková, PhD. Katolícka univerzita v Ružomberku, TF v Košiciach

Dr hab. Elżbieta Cipora, prof. Uczelni Państwowej im. Jana Grodka w Sanoku

Dr hab. Andrzej Krzysztof Rogalski, prof. Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Jarosławiu

Dr hab. Joanna Truszkowska, prof. Akademii Łomżyńskiej

Dr hab. Mieczysław Dudek, prof. Uczelni Biznesu i Nauk Stosowanych „Varsovia"

Dr hab. Piotr Frączek, Uczelnia Państwowa im. Jana Grodka w Sanoku

Ks. dr hab. Bogdan Prach, Ukraiński Katolicki Uniwersytet we Lwowie

Dr hab. Klaudia Cymanow-Sosin, prof. Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie

dr. Patrik Skultety Ph.D. - Mid-Atlantic Christian University, USA

dr rev. Krzysztof Maslowski, S. D. T., Seton Hall University, USA

dr Anna Muzyczka, Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu

dr Ewa Poźniak, Uczelnia Państwowa im. Jana Grodka w Sanoku

dr Małgorzata Nagórska, Uniwersytet Rzeszowski

dr Roman Kollar, Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratyslave

dr Tadeusz Mierzwa, Archdiocese of Newark, USA

dr Renata Marszałek

dr Tomasz Bierzyński

Dyrektor Rady Wydawniczej

Bartosz Łukaszewski

Zastępca Dyrektora Rady Wydawniczej

Janusz Mierzwa

Tadeusz Bąk †

Sekretarz

Agnieszka Bąk

Redaktor tematyczny

Hubert Jurjewicz

Redaktor językowy

Agnieszka Bąk

Redaktorzy tomu 30/2026

Dr hab. Bartosz Łukaszewski

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Dr Tomasz Bierzyński

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Ks. Prof. ucz. dr hab. Janusz Mierzwa

Uczelnia Państwowa im. Jana Grodka w Sanoku

Ks. Prof. ucz. dr hab. Leon Szot

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Pierwotna wersja niniejszego periodyku jest wersją internetową.

ISSN: 2300-3030

Spis treści

Od Redakcji.....6

Bartosz Łukaszewski, Positivism Or Constructivism? Yes, Please. Strong Complementary Methodological Programme.....7

Bartosz Łukaszewski, Pozytywizm czy konstruktywizm? Tak, poproszę. Mocny komplementarny program metodologiczny.....12

Michaela Skyba, School Social Work In Slovakia: Future Prospects In The Context Of Modernization.....17

Daniel Slivka, Katarzyna Gierlach, Rys historyczny nowojorskiej społeczności żydowskiej na Lower East Side – Muzeum przy Eldridge Street. Relacja z wizyty studyjnej.....29

Agnieszka Bąk, Społeczno-kulturowy fenomen *Perfetti sconosciuti*.....45

Agnieszka Bąk, Il fenomeno socioculturale di *Perfetti sconosciuti*.....60

Od Redakcji

Drugi numer periodyku „Społeczeństwo-Kultura-Wartości” w 2026 roku to numer zdecydowanie szczególny, a mianowicie jubileuszowy, oznaczony liczbą 30, rozpoczynający w ten sposób czwartą dziesiątkę analiz autorów, którym pojęcia społeczeństwa, kultury i – przede wszystkim – wartości są szczególnie bliskie w codziennej pracy naukowej.

Ów zbiorowy dorobek nie jest przecież zawieszony w próżni, a jednocześnie nie posiada jednego zakotwiczenia regionalnego – ramowe pojęcia i zjawiska, w skrócie „S-K-W”, mogą być wszakże punktami odniesienia dla badaczy z różnych regionów Polski, Europy i całego świata. Bez wątpienia postęp technologiczny i wywołana nim zmiana społeczna stanowią intersubiektywną przestrzeń społeczeństw krajów rozwiniętych i tym ważniejsze jest, aby tempo zmian nie wypierało aksjologicznych fundamentów.

Bartosz Łukaszewski
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Positivism Or Constructivism? Yes, Please. Strong Complementary Methodological Programme

SUMMARY

Following article provides a brief synthesis of complementary methodological analyses aimed at developing the foundations for a robust methodological program, outlining a "third methodology" that combines advanced quantitative and relatively conclusive research, rather than merely narrative-descriptive qualitative research. Combining the individual components of distinct paradigms and thus moving toward a constructivist perspective, this program simultaneously assumes attention to positivist analytical principles at the inference stage.

KEYWORDS: positivism, constructivism, methodology, strong programme of the sociology of knowledge

Can we merge positivism and constructivism or is it possible to develop constructivism with the quantitative principles of the heuristic process? Of course it depends – in the orthodox optic we are far away from the complementary proposals of the methodology adequate for the present social changes. Orthodox quantitative perspective gives us restrictive measurement[1] but it's not multidimensional. If today's world is multidimensional – it's obvious that it is – only one methodological dimension is far too less for the complexity of social reality[2]. What does it mean? It means that we need multidimensional strong methodological programme including quantitative and qualitative research but in the second case without the trap of infinite narration and humanistic poetics. Quantifiable qualitative research is possible and the qualitative deepening of quantitative research is possible and desirable[3].

1 See e.g. Ch. Crook, D. Garratt, The positivist paradigm in contemporary social science research, [in:] B. Somekh, C. Lewin (eds.), Research Methods in the Social Sciences, London 2005, pp. 207–214.

2 See inter alia B. Latour, Reassembling the Social: An introduction to Actor-Network-Theory, New York 2005, pp. 1–17, cf. A. Zybertowicz, *Konstruktywizm jako orientacja metodologiczna w badaniach społecznych*, ASK 8(1999), pp. 7–28.

3 U. Kelle, Mixed Methods, [in:] N. Baur, J. Blasius (eds.), Handbuch Methoden der empirischen Sozialforschung, Wiesbaden 2022, pp. 163–177.

Durkheim and Weber[4], Blumer and Merton[5], Beck and Castells[6], Bloor and Latour[7] – why? Because the one paradigm and one perspective is too narrow, we should collect every type of useful data to make a conclusions. Yes - data, not speculation, conclusions? According to the principles of Bloor and Barnes: objective, symmetric, causal, reflexive[8].

Above mentioned arguments leads us to the sequential structure of analysis.

4 E. Durkheim, Zasady metody socjologicznej, Warszawa 2011, M. Weber, „Wolność od wartościowań" – jej sens w naukach socjologicznych i ekonomicznych, [in:] idem, Racjonalność, władza, odczarowanie, Poznań 2004, pp. 195–239.

5 H. Blumer, Symbolic Interactionism: Perspective and Method, Berkeley 1986, p. 79, R.K. Merton, Teoria socjologiczna i struktura społeczna, Warszawa 2002, pp. 197–224.

6 U. Beck, Risk Society. Towards a New Modernity, London 1992, pp. 20–52, 129–153, M. Castells, The Rise of the Network Society, Oxford 1996.

7 D. Bloor, Knowledge and Social Imagery, London 1976, B. Latour, Reassembling the Social: An introduction to Actor-Network-Theory, New York 2005, pp. 1–17.

8 See D. Bloor, Knowledge…, op. cit.

Picture. 1. Sequential complementary methodological model

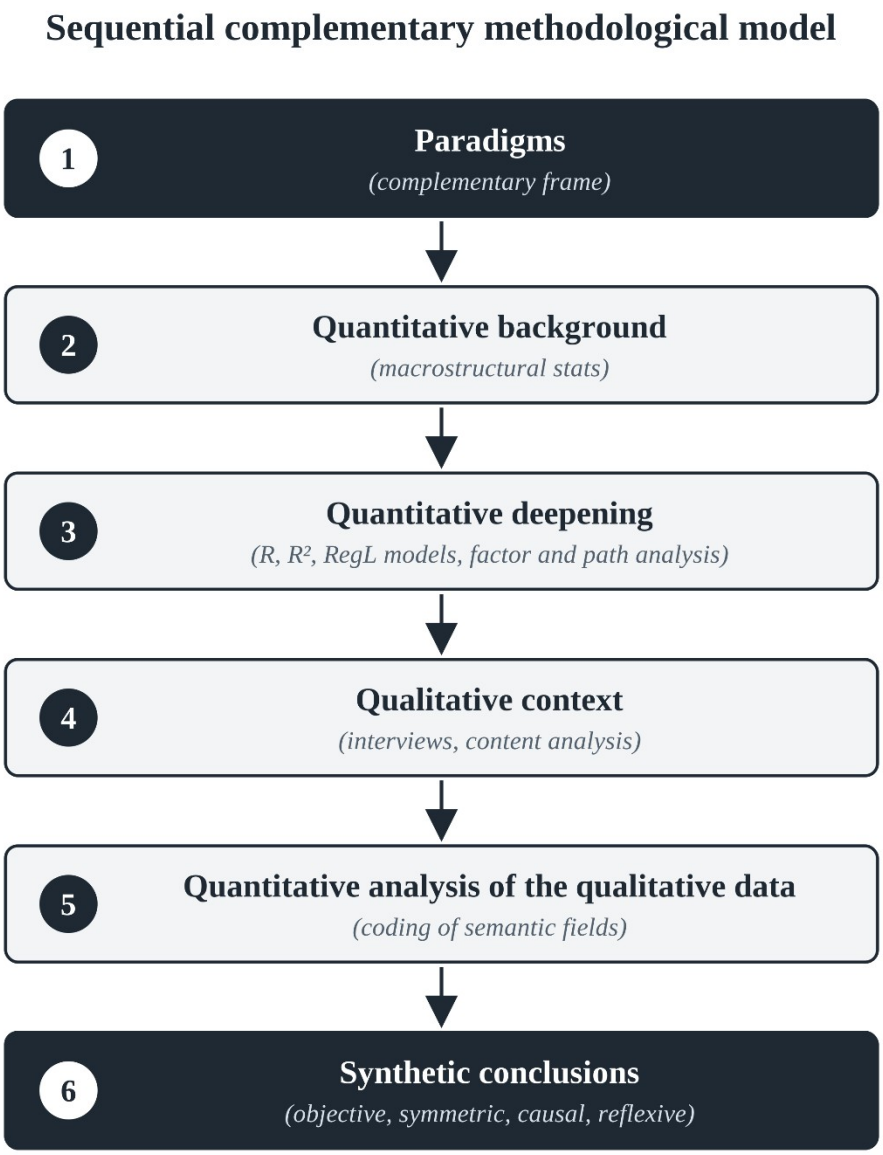

We can call it the sequential, complementary methodological model as the core of the strong methodological problem. Selected parts of the model includes possibility of using the Large Linguistic Models to code and – in some cases – checking the right quantification of the data[9]. In

9 Cf. C. Collacciani, G. Rambelli, M. Bolognesi, *Quantifying Generalizations: Exploring the Divide Between Human and LLMs' Sensitivity to Quantification*, Proceedings of the 62nd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics 1(2024), pp. 11811–11822.

transhuman society (5.0)[10] we should be sure that conceptualization should be reserved for the human beings[11].

BIBLIOGRAPHY

1. Beck U., *Risk Society. Towards a New Modernity*, London 1992.
2. Berger P.L., Luckmann T., *The Social Construction of Reality*, New York 1967.
3. Bloom P., *Identity, Institutions and Governance in an AI World: Transhuman Relations*, London 2020.
4. Bloor D., *Knowledge and Social Imagery*, London 1976.
5. Blumer H., *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*, Berkeley 1986.
6. Castells M., *The Rise of the Network Society*, Oxford 1996.
7. Collacciani C., Rambelli G., Bolognesi M., *Quantifying Generalizations: Exploring the Divide Between Human and LLMs' Sensitivity to Quantification*, Proceedings of the 62nd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics 1(2024), pp. 11811-11822.
8. Crook Ch., Garratt D., *The positivist paradigm in contemporary social science research*, in: B. Somekh, C. Lewin (eds.), Research Methods in the Social Sciences, London 2005, pp. 207–214.
9. Durkheim E., *Zasady metody socjologicznej*, Warszawa 2011.
10. Gladden M.E., *Who will be the members of Society 5.0? Towards an anthropology of technologically posthumanized future societies*, Social Sciences 8(2019), pp. 1–39.
11. Kelle U., *Mixed Methods*, in: N. Baur, J. Blasius (eds.), Handbuch Methoden der empirischen Sozialforschung, Wiesbaden 2022, pp. 163-177.
12. Latour B., *Reassembling the Social: An introduction to Actor-Network-Theory*, New York 2005.
13. Merton R.K., *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa 2002.
14. Pachocki J., *An Alien Mind*, online source: https://openai.com/pl-PL/index/an-alien-mind/, accessed 19.10.2026.

10 See inter alia B. Salgues, Society 5.0. Industry of the Future, Technologies, Methods and Tools, London 2018, pp. 1-20, M.E. Gladden, *Who will be the members of Society 5.0? Towards an anthropology of technologically posthumanized future societies*, Social Sciences 8(2019), pp. 3–39, P. Bloom, Identity, Institutions and Governance in an AI World: Transhuman relations, London 2020, pp. 247–264, M. Swan, Transhuman Crypto Cloudminds, [in:] N. Lee (ed.), The Transhumanism Handbook, Cham 2019, pp. 513–527.

11 J. Pachocki, An Alien Mind, online source: https://openai.com/pl-PL/index/an-alien-mind/, accessed 19.10.2026.

15. Salgues B., *Society 5.0. Industry of the Future, Technologies, Methods and Tools*, London 2018.
16. Swan M., *Transhuman Crypto Cloudminds*, [in:] N. Lee (ed.), The Transhumanism Handbook, Cham 2019, pp. 513–527.
17. Weber M., *„Wolność od wartościowań" — jej sens w naukach socjologicznych i ekonomicznych*, in: idem, Racjonalność, władza, odczarowanie, Poznań 2004, pp. 195–239.
18. Zybertowicz A., *Konstruktywizm jako orientacja metodologiczna w badaniach społecznych*, ASK 8(1999), pp. 7–28.

Bartosz Łukaszewski
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Pozytywizm czy konstruktywizm? Tak, poproszę. Mocny komplementarny program metodologiczny

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł stanowi skrótową syntezę analiz metodologicznych w ujęciu komplementarnym, podążających w kierunku wypracowywania podstaw mocnego programu metodologicznego, będącego zarysem „trzeciej metodologii", łączącej zaawansowanej badania kwantytatywne i stosunkowo konkluzywne, a nie jedynie narracyjno-opisowe badania jakościowe. Łącząc poszczególne składowe odrębnych paradygmatów, a zatem idąc w kierunku optyki konstruktywistycznej, ów program zakłada jednocześnie dbałość o pozytywistyczne pryncypia analityczne na etapie wnioskowania.

SŁOWA KLUCZOWE: pozytywizm, konstruktywizm, metodologia, mocny program socjologii wiedzy

SUMMARY

Following article provides a brief synthesis of complementary methodological analyses aimed at developing the foundations for a robust methodological program, outlining a "third methodology" that combines advanced quantitative and relatively conclusive research, rather than merely narrative-descriptive qualitative research. Combining the individual components of distinct paradigms and thus moving toward a constructivist perspective, this program simultaneously assumes attention to positivist analytical principles at the inference stage.

KEYWORDS: positivism, constructivism, methodology, stron programme of the sociology of knowledge

Czy można połączyć pozytywizm z konstruktywizmem albo czy da się rozwinąć konstruktywizm w oparciu o ilościowe zasady procesu heurystycznego? Oczywiście… to zależy. W ujęciu ortodoksyjnym jesteśmy dalecy od propozycji metodologicznych, które

byłyby komplementarne i adekwatne do współczesnych zmian społecznych. Ortodoksyjna perspektywa ilościowa oferuje wprawdzie rygorystyczny pomiar[12] ale nie jest on wielowymiarowy. Skoro dzisiejszy świat jest wielowymiarowy – a jest nim bez wątpienia – to jeden wymiar metodologiczny zdecydowanie nie wystarcza do opisu złożoności rzeczywistości społecznej[13]. Co to oznacza? Oznacza to, że potrzebujemy wielowymiarowego, „silnego" programu metodologicznego, obejmującego zarówno badania ilościowe jak i jakościowe, przy czym w przypadku tych drugich należy unikać pułapki niekończącej się narracji czy czysto humanistycznej poetyki. Badania jakościowe poddawane kwantyfikacji są możliwe, podobnie jak jakościowe pogłębianie badań ilościowych, co jest zresztą wysoce pożądane[14].

Durkheim i Weber[15], Blumer i Merton[16], Beck i Castells[17] czy Bloor i Latour[18]? Jeden paradygmat i jedna perspektywa to zbyt mało, aby wyciągać rzetelne wnioski powinniśmy gromadzić wszelkie użyteczne dane. Tak – dane, a nie spekulacje. Wnioski? Zgodnie z postulatami Bloora i Barnesa: obiektywne, symetryczne, przyczynowe i refleksyjne[19]. Powyższe argumenty prowadzą nas do sekwencyjnej struktury analizy przedstawionej poniżej.

12 Zob. np. Ch. Crook, D. Garratt, The positivist paradigm in contemporary social science research, [w:] B. Somekh, C. Lewin (red.), Research Methods in the Social Sciences, London 2005, s. 207–214.

13 Zob. m.in. B. Latour, Reassembling the Social: An introduction to Actor-Network-Theory, New York 2005, s. 1–17, por. A. Zybertowicz, *Konstruktywizm jako orientacja metodologiczna w badaniach społecznych*, ASK 8(1999), s. 7–28.

14 U. Kelle, Mixed Methods, [w:] N. Baur, J. Blasius (red.), Handbuch Methoden der empirischen Sozialforschung, Wiesbaden 2022, S. 163-177.

15 E. Durkheim, Zasady metody socjologicznej, Warszawa 2011, M. Weber, „Wolność od wartościowań" – jej sens w naukach socjologicznych i ekonomicznych, w: tenże, Racjonalność, władza, odczarowanie, Poznań 2004, s. 195–239.

16 H. Blumer, Symbolic Interactionism: Perspective and Method, Berkeley 1986, s. 79, R.K. Merton, Teoria socjologiczna i struktura społeczna, Warszawa 2002, s. 197–224.

17 U. Beck, Risk society. Towards a New Modernity, London 1992, s. 20–52, 129–153, M. Castells, The Rise of the Network Society, Oxford 1996.

18 D. Bloor, Knowledge and Social Imagery, London 1976, B. Latour, Reassembling the Social: An introduction to Actor-Network-Theory, New York 2005. s. 1–17.

19 Zob. D. Bloor, Knowledge…, dz. cyt.

Rysunek 1. Sekwencyjny komplementarny model metodologiczny

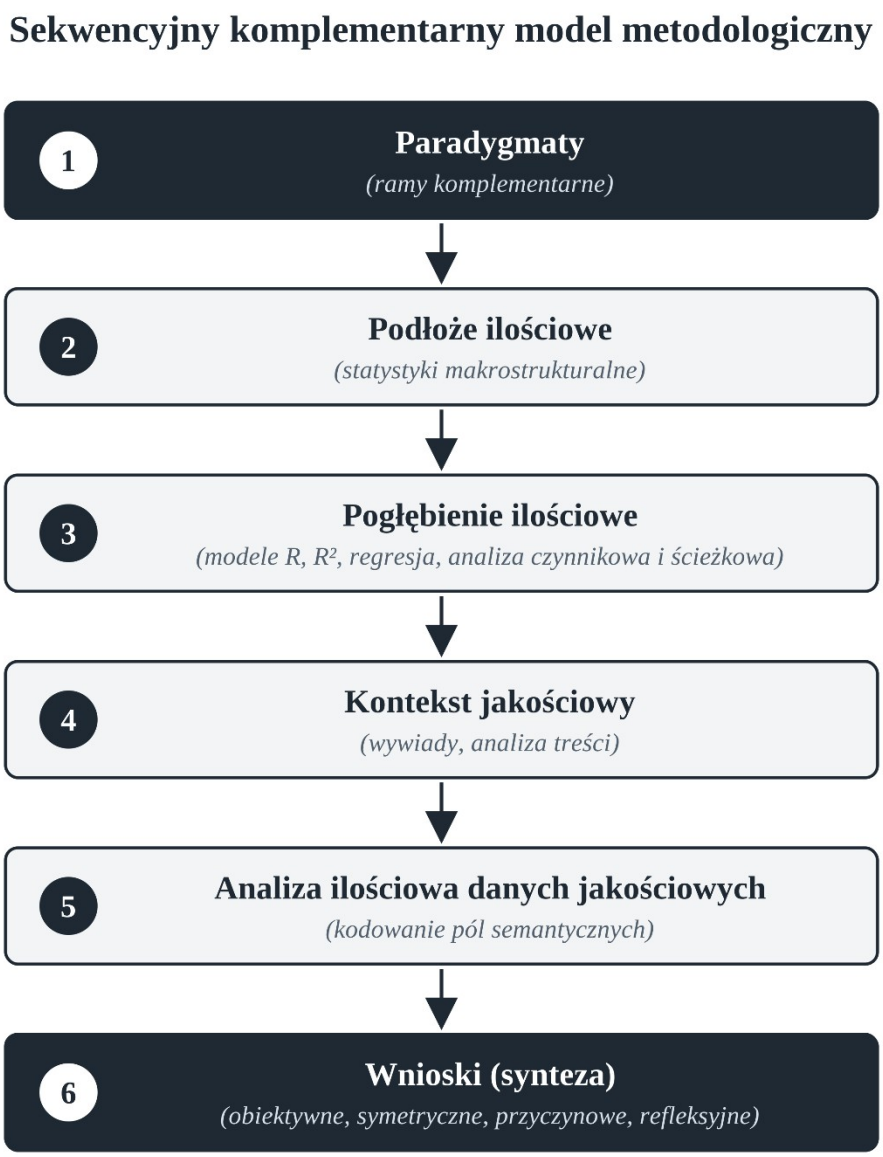

Możemy nazwać ową strukturę sekwencyjnym, komplementarnym modelem metodologicznym, stanowiącym rdzeń „silnego" programu metodologicznego. Wybrane elementy tego modelu dopuszczają wykorzystywanie dużych modeli językowych (LLM) do kodowania danych, a w niektórych przypadkach także do weryfikacji poprawności ich

kwantyfikacji[20]. W społeczeństwie transhumanistycznym (5.0)[21] musimy jednak zadbać o to, aby konceptualizacja pozostała domeną ludzi[22].

BIBLIOGRAFIA

1. Beck U., *Risk Society. Towards a New Modernity*, London 1992.
2. Berger P.L., Luckmann T., *The Social Construction of Reality*, New York 1967.
3. Bloom P., *Identity, Institutions and Governance in an AI World: Transhuman Relations*, London 2020.
4. Bloor D., *Knowledge and Social Imagery*, London 1976.
5. Blumer H., *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*, Berkeley 1986.
6. Castells M., *The Rise of the Network Society*, Oxford 1996.
7. Collacciani C., Rambelli G., Bolognesi M., *Quantifying Generalizations: Exploring the Divide Between Human and LLMs' Sensitivity to Quantification*, Proceedings of the 62nd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics 1(2024), s. 11811–11822.
8. Crook Ch., Garratt D., *The positivist paradigm in contemporary social science research*, [w:] B. Somekh, C. Lewin (red.), Research Methods in the Social Sciences, London 2005, s. 207-214.
9. Durkheim E., *Zasady metody socjologicznej*, Warszawa 2011.
10. Gladden M.E., *Who will be the members of Society 5.0? Towards an anthropology of technologically posthumanized future societies*, Social Sciences 8(2019), s. 1–39.
11. Kelle U., *Mixed Methods*, [w:] N. Baur, J. Blasius (red.), Handbuch Methoden der empirischen Sozialforschung, Wiesbaden 2022, s. 163–177.
12. Latour B., *Reassembling the Social: An introduction to Actor-Network-Theory*, New York 2005.
13. Merton R.K., *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa 2002.

20 Por. C. Collacciani, G. Rambelli, M. Bolognesi, *Quantifying Generalizations: Exploring the Divide Between Human and LLMs' Sensitivity to Quantification*, Proceedings of the 62nd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics 1(2024), s. 11811–11822.

21 Zob. m.in. B. Salgues, Society 5.0. Industry of the Future, Technologies, Methods and Tools, London 2018, s. 1-20, M.E. Gladden, *Who will be the members of Society 5.0? Towards an anthropology of technologically posthumanized future societies*, Social Sciences 8(2019), s. 3–39, P. Bloom, Identity, Institutions and Governance in an AI World: Transhuman relations, London 2020, s. 247-264, M. Swan, Transhuman Crypto Cloudminds, [w:] N. Lee (red.), The Transhumanism Handbook, Cham 2019, s. 513–527.

22 J. Pachocki, An Alien Mind, źródło internetowe: https://openai.com/pl-PL/index/an-alien-mind/, dostęp: 19.10.2026.

14. Pachocki J., *An Alien Mind*, źródło internetowe: https://openai.com/pl-PL/index/an-alien-mind/, dostęp: 19.10.2026.
15. Salgues B., *Society 5.0. Industry of the Future, Technologies, Methods and Tools*, London 2018.
16. Swan M., *Transhuman Crypto Cloudminds*, [w:] N. Lee (red.), The Transhumanism Handbook, Cham 2019, s. 513–527.
17. Weber M., *„Wolność od wartościowań" – jej sens w naukach socjologicznych i ekonomicznych*, [w:] tenże, Racjonalność, władza, odczarowanie, Poznań 2004, s. 195–239.
18. Zybertowicz A., *Konstruktywizm jako orientacja metodologiczna w badaniach społecznych*, ASK 8(1999), s. 7–28.

Michaela Skyba
University of Prešov in Prešov

School Social Work In Slovakia: Future Prospects In The Context Of Modernization

SUMMARY

The paper aims to delineate the future direction of (school) social work with regard to modernization processes and their consequences for social work. In the beginning, it offers a brief historical overview of social work in Slovakia. Subsequently, relying on the field-specific literature, the paper brings together opinions on the future of social work. The shared common ground can be seen in the reference to individualization as a dominant consequence of modernization processes, to which (school) social work should also respond. The authors juxtapose theory with practice and present the perception of the current state-of-affairs and future direction of school social work. Those who work with children and youth as well as parents participated with their opinions on selected activities employed by school social workers. The authors analyze this data in line with the requirement to make future transformation feasible.

KEYWORDS: school social work, transformation, community social work, individualization

Introduction

Social work as a profession has been influenced by social circumstances from the very beginning. This status has been gained gradually, starting with the work of charities, philanthropists, church, and charitable associations and organizations that focused on helping people in need (Lorenz 2007; Chytil, Gojová and Nedělníková 2009; Balogová 2013). Strong support mechanisms of providing help included family, community, or neighbors. Chytil (2011) calls them natural or primary structures of sociability based on kinship. The modernization and related industrialization weakened their effectiveness and deprived people of traditional social support or security. This transition from a pre-modern to modern society was accompanied by many changes. According to Beblavý (2012), urbanization and industrialization left permanent marks on social ties and the traditional family pattern. The structure of a family has changed;

a family has become unable to cater for social risks. Further, it started to face new forms of social risks with which the old system of social relations and social security could not cope. The state responded to these changes by creating a network of institutions capable of solving the emerging problems of people. In this regard, Chytil (2011) mentions the emergence of institutions of secondary sociability, within which social work is perceived as a work tool that can be used to solve social problems. A significant shift in assigning social work the status of profession occurred especially in the interwar period. In many countries, schooling in social work expanded and social legislation was created. In the First Czecho-Slovak Republic, T.G. Masaryk and A. Masaryková (the founder of the Higher School of Social Work for Young Women) contributed a great deal to social development and the development of social education[23]. The professionalization of social work in Slovakia was interrupted at the turn of the 1940s and 1950s and was connected with the advent of the socialist regime that denied the existence of problems and preferred a paternalistic approach. The situation persisted until the 1990s, which is referred to as a recommencement of the social work promotion in Slovakia. The mentioned facts have to be considered in order to understand how the consequences of modernization impact social work in Slovakia.

The future direction of social work through the lens of selected currents of opinion

In the mid-1990s, after several social transformations, it is evident how postmodernism affected social work. Beck (2011) speaks of advanced modernity. Chytil (2011) uses the term modernity in the second phase of modernization, post-industrial modernity, reflexive or liquid modernity. He (ibid) identifies first and second waves of modernization. The first wave represents the post-Second-World-War period and the culmination of the industrial-society phase. He considers today's era to be the second wave of modernization; it is characterized by the so-called service-providing society that loses many of the securities present in the previous wave. Further development is unclear and new problems related to social and ecological issues emerge. He (ibid) is skeptical about the further direction of social work; he assumes that social work does not sufficiently reflect the changes and consequences of the second wave of modernization, like individualization, functional differentiation, rationalization, generalization, transformation of the society structure, social transformation, colonization of the public by the private, or uncertainty.

Chytil (ibid) further maintains that modernization is directed at the institutions of secondary sociability, and thus at social work which is required to be at once efficient and economical.

23 More in Balogová (2013), Tokárová (2007).

It goes hand in hand with the requirement of rationalization and reduction. He (ibid) ponders over the consequences and their impact on social work education, social work pursued by a single person, a group, and a community. As he (ibid) sees it, when accounting for the perceived urgency and the need to secure funding, community work has the greatest potential to "survive". In social work, it has to advance so that the primary bonds of sociability can be revitalized. A specific method to be used to achieve these goals is community involvement focused on supporting cooperation in achieving goals in line with promoting sustainability and general benefit or creating a mutual aid and support system. The opposite of the above is economic rationality, which, in his view, permeates today's society and represents a threat to the further development of social work in Slovakia.

With regard to the new role of social work in the postmodern society, what Navrátil (2005) considers a fundamental change is individualization. He illustrates the consequences of individualization through the transformation of the family and family roles. The influence of individualization on the transformation of the family has been evident since the end of the 1960s. There is a shift from hierarchical and authoritative relations between parents and children to a partnership-like and negotiation-based relationship; also personal relationships have become typified by openness and negotiation, and the influence of tradition on the division of household chores has weakened, etc. (Navrátil 2005; Beck 2011).

The declining influence of traditional control mechanisms[24] causes the need for structuring everyday reality to weaken and also makes a person take independent decisions and accept responsibility for their decisions. An increase in options implies an increase in risks, an increase in existential questions, and fear of uncertainty[25]. In this creative process of constructing one's identity, a person is responsible for the choice s/he makes, which makes him/her more aware of the risk of making choices and facing the consequences. Regarding individualization, Navrátil (2005) claims that the main change is the transformation of "a firmly anchored identity" into "an identity formed as a reflexive project". Social work is seen as a tool providing policies for life, while its task is to assist people in self-reflection and their reflection on living conditions. The change in interventions means a shift from assistance in solving social work clients' problems to assistance in their decision-making. The loss of embeddedness of social structures and the loss of social behavior legitimacy limits makes social workers feel the need to negotiate their

24 This implies mainly the weakened influence of the family, the church, social norms, etc. as basic social regulations.

25 More in Beck (2011).

position in the society, and makes them aware that resourcefulness and active engagement help create their role.

Community development and school social work

As mentioned above, some authors are skeptical about the future direction of social work. The social work literature provides opinions that the rationalization or modernization of social work, or in other words the "economizing" of social work, will mean an increasing restriction of funding its different forms from public sources; overall, it has been reported, its future development is jeopardized. Social work can assumably be rescued through restoring primary sociability bonds and through focusing on the community, as a reaction to individualization, as well as through restoring a so-called sense of community. This can be achieved mainly thanks to community involvement as a method aimed at supporting and mobilizing the potential of the community in the sense of participating in problem resolution. According to Šiňanská and Šlosár (2020, p. 47; our translation), it focuses on “improving relations between different organizations in order to provide services responding to the current needs of community members. Attention is paid to the community structure, its values, patterns of power, and inter-institutional relations.” At the same time, it contributes to community development, in which the emphasis is placed on local development, a system of support and assistance, joint actions in the local community, neighbors’ help, etc. In other words, "community development is the process of building active and sustainable communities so that the quality of social functioning and life in a given location can be improved" (Martincová 2014, p. 3; our translation). Community development includes (Šiňanská and Šlosár 2020, p. 45): 1) support and maintenance of networks of mutual support; 2) joint self-help through the provision of personal and material assistance, and 3) involving and influencing resource holders, often with conflicting strategies.

Community development cannot take place without the presence of active citizens caring for their surroundings. Some research studies offer findings on passive leisure of young people, which we consider an inhibiting factor in the community development and in the community life involvement. To illustrate the stated, we offer the results of the Slovak Youth Council's research, conducted on the sample of 834 young people from all over Slovakia between 13 and 27 years of age. The research findings include the following facts (Gallo and Lenčo 2009):

- young people's free time is on average 4 hours of a working day, while they most often spend it at home watching TV, listening to music, or playing computer games,

- the risk group is unemployed young people who have an average of 7.2 hours of free time per day,
- a low level of young people's participation in the society's life and political life,
- with regard to the youth's participation in the local community's life, on average, half of the young people chose the answer I don't know. The explanation may be ignorance of the opportunities for participation, insufficient offer by the local community, but also lack of willingness to become involved,
- the important sources of information about the possibilities of spending free time include friends and classmates, the Internet, and school,
- approximately half of the respondents lacked information about the activities provided by non-governmental organizations operating in their neighborhood,
- predominant negative attitude towards the involvement of respondents.

This research, as well as the subsequent survey, showed that ignorance, lack of information, or a non-existent link with the community are frequent obstacles to the involvement of young people (but not only them) in the community's life. These needs were identified in the *Survey of Social Capital in the City of Banská Bystrica – Sásová District* (Brozmanová Gregorová, 2015). Its results became a relevant platform for the establishment of a community center intended for all residents of a housing estate with a low level of social capital; it was determined through indicators, such as participation in local groups, providing help to others, trust in public institutions, interactions and networks with friends, relatives, availability of information, membership in clubs, sense of community (satisfaction with housing, with services in the community, and with their availability), and so on.

The results of the survey show that the respondents do not know their immediate neighbors, they lack trust and interest in each other, which is seen in the low frequency of social interactions with their friends and neighbors, etc. The respondents assumed that the impetus for their involvement and participation in community development should have the form of direct invitation to community activities (*Komunitné centrum Sásová: Annual report 2014*; Brozmanová Gregorová 2015). The Community Center's experience showed the importance of volunteer involvement in the implementation of diverse community activities, through which the center managed to contribute to community development, i.e. a process helping to create active and sustainable communities, with a primary focus on supporting and improving the social functioning of the community of people in the given location.

Several dimensions of social capital (such as participation and social commitments, etc.) can be developed through volunteer activities, as illustrated by the good practice example of the *Sásová Community Center in Banská Bystrica*. Thanks to them, it was possible to contribute to the building of active and sustainable communities and to improve the social functioning of the residents of the Sásová housing estate. The community is as important a sphere of interventions of school social work as a specific field of social work. School social work operates at the intersection of family, school, and community[26]. Therefore, interventions aimed not only at the micro level, but also at the macro level and at the community change become necessary. Their goal is (Poulin 2005, in: McKay and Johnson 2010): 1) positive influence on the conditions of the community; 2) empowerment of its inhabitants; 3) developing resources, and 4) supporting the citizens' active service in order to justify the necessary resources and changes.

Current trends and new challenges in education create a need for involvement in discussions on support for inclusive education and civic engagement of young people and the search for effective strategies on the part of social workers as well. Therefore, it is necessary to deal with the issues of school social work in Slovakia. Based on the current trends, it can be analyzed with the help of theories reflecting the issues of modernity and the requirements of the hypermodern times. The opinions of relevant subjects become an important platform for making efforts to improve the quality of school social workers' interventions, especially nowadays, when school social work represents a "new" profession in the school environment, albeit not yet a fully established or delineated one.

The future of school social work – research findings

The current legislation provides for the implementation of school social work in Slovak schools. Even so, and also based on the research findings, we assume that it will take some time for this profession to be fully established in schools. The prerequisite is acknowledgment of the specific activities of school social workers, problem situations dealt with by virtue of their competence, and routine use of such services as a sign of the recognition of this profession. Important milestones in the development of school social work in Slovakia are noted in Table 1[27]. In the text below, we present the research findings revealing the respondents' opinions on specific areas of school social work, the awareness of which allows for developing supporting factors of the institutionalization of school social work and its future direction in Slovak schools.

26 More about school social work in e. g. Skyba (2013; 2014; 2018).
27 More in Skyba (2014; 2018).

Table 1. Turn of events in school social work in Slovakia

Period	Significant milestones
1990	recommencement of social work promotion
1999	the topic starts to be included in the social work literature
2005	pilot school social work projects
2006	the first all-Slovak conference dealing with school social work
2009	the possibility of implementing school social work through the position of a social teacher (*Decree No. 437/2009 Coll. of the Ministry of Education of the Slovak Republic dated October 20, 2009*)
2012	courses focused on school social work at academic social work departments (e.g. *Prešov University in Prešov*)
2013	monothematic issue of the Czech-Slovak journal *Sociální práce / Sociálna práca* (*Social Work)* on school social work
2023	amendment to *School Act No. 245/2008 Coll.* – defining the position of school social work

Source: the present authors' input.

The research carried out by Skyba (2014) brought particular findings. The interviewed teachers considered the following to be the biggest obstacles to establishing the position of school social workers: "lack of experience in multidisciplinary cooperation in solving pupils' problems", "lack of funds for salaries," and "lack of qualified social workers for work in the education sector". "Fear of competition" was pointed as the smallest obstacle, and the respondents attributed it mainly to the lack of information about social work. The lack of experience in multidisciplinary cooperation when solving pupils' problems was thought to derive primarily from the perception of social work as an insufficiently developed profession in Slovakia, from the absence of cooperation with social workers in solving pupils' problems despite the growing need for cooperation with social workers of social and legal protection of children and social guardianship office (SPOaSK in Slovakia).

One of the aspects that had a significant impact on how teachers-respondents perceived the need for multidisciplinary cooperation was the lack of or ineffective cooperation with social workers. This was also the outcome of the preliminary research, in which social workers were interviewed and admitted to the superficial nature of the implemented interventions. The reason

was that the performance of social workers was affected by time constraints, work overload, and the associated unrealistic expectations of social workers' superiors. The research findings also identified the need for help in solving a range of students' needs and problems related mainly to family and to social and school background. The problems most often marked as those that should definitely be addressed by a school social worker include "truancy" and "learning problems resulting from the socially disadvantaged environment of the student's family". The research results also indicate that the respondents associate the issue of truancy with students from socially disadvantaged backgrounds.

The interviewees considered the following to be school social worker's primary activities: the assessment of pupils' needs (assessment of the pupils' family environment), counseling (advice to pupils, parents, teachers, and other school staff on the system of social security and socio-legal protection of children and youth), and negotiation/coordination (mainly cooperation with the student's family, social welfare authorities, and other institutions and organizations). The findings of the conducted research draw attention to the need for the activities of a school social worker associated with ensuring and improving communication with parents and involving them in the life of the school. The recognition of the specific mission of school social work is complicated by social workers' concerns about their job position, a low level of preparedness for tentative cooperation with another social worker from another institution (school), lack of information, and ignorance of a school social worker's workload, and the social workers' (at SPOaSK) belief that their work and problem solving is worthy.

Regarding problems (Figure 1) and activities deriving from the school social worker' competences, similar findings were the outcome of the research carried out in the academic year 2018/2019[28] and in the qualitative research in 2018[29]. The research sample included teachers, parents, social workers having worked with children clients and having experienced cooperation with the school.

28 More in Skyba, Balogová and Sabolová Fabianová (2020).
29 More in Skyba (2018).

Figure 1. Synthesized Core Challenge Areas for School Social Work Interventions

Aggregated mean scores of problem areas classified by thematic clusters. The chart displays recalculated mean values from a broader set of subcategories. The higher the mean value, the more respondents consider it desirable to involve a school social worker.

Source: Own elaboration. The primary data were originally published by the Skyba, Balogová and Sabolová Fabianová (2020).

In summary, based on the research findings, it can be stated that the key problem with school social work is its distinctness, which requires that it be approached mainly through work with the student (problematic interactions between "different and normal"). Interventions are considered means of providing help; they may enable the integration of the different into the "normal" population (i.e. compensating or changing the personal inadequacy of "different" students). Skyba's research findings (2018) indicate that the obvious and hidden circumstances forming an obstacle to the recognition of assistance models and its routine use in managing problematic interactions through school social work in Slovakia include a biased view on seeking help from helping professionals, lack of funds, the lack of legislative anchoring (at the time of the research implementation), a collective image of social work perceiving social workers as officials focused on saturating personal deficits, or placing social work in the marginal position, considering school social work services as "luxury".

Conclusion

Today, in connection with social work, the society expresses the need for employment of approaches that will generate support of communities. Social work has been assigned a transformational role since social workers are perceived as agents of change encouraging not only the development but also the sustainability of communities so that their social functioning can be improved. In this regard, community initiatives aimed at innovation, balanced development, inclusion, and joint involvement in problem resolution are welcome in line with the theme of this year's International Day of Social Work, namely "Shared Future for Transformative Change" (International Federation of Social Workers 2024).

Considering the above and the research findings, we believe school social work should not only be perceived as a profession focused on working with disadvantaged communities. If we want to ensure and support sustainable development, it is necessary to change the perspective both on the role of school social work and on social work as a profession that actively strives for transformation. Namely, we perceive school social work as an endeavor with generalizing impact. One of its main benefits is reflected in the creation of opportunities for the involvement of both marginalized groups and wider population of pupils into activities and projects within the community, which can have the side effect of preventive action. The goal is to make children and young people aware of their contribution to the community, to make them become more engaged and involved in the life of the community, and above all, to respect diversity and perceive its positive and enriching dimension.

Along other activities, it is immensely important that school social workers also promote coordination and activization in order to ensure the holistic approach to resolving problem interactions of all students, to awaken a sense of community, and to support reciprocity. Based on empirical experience, in order to meet the requirement of adopting an active approach by social workers, we consider it necessary to use innovative teaching and learning methods and strategies that can help to effectively prepare future (school) social workers who would be able to implement and develop meaningful changes that will support communities, would be able to help create reflexive life trajectories of social work clients and actively co-create their role, and thus enhance the collective image of social work in line with its distinctiveness, mission, goals, and value frameworks.

Acknowledgment

This work was supported by the KEGA 034PU-4/2025 Transfer of digital technologies into the innovation of the methodology of professional practice in the undergraduate preparation of social work students II.

BIBLIOGRAPHY

1. Balogová B., Etablácia a profesionalizácia sociálnej práce v jej horizontálnej a vertikálnej línii, [in:] B. Balogová, M. Skyba, D. Šoltésová, eds. *Pregraduálna príprava sociálnych pracovníkov, pracovníčok a sociológov, sociologičiek a možnosti ich uplatnenia v praxi*, Prešov: PU v Prešove, s. 10-28, 2013, ISBN 978-80-555-0970-9.
2. Beblavý M., *Sociálna politika*. Dostupné z: http://www.socialnapolitika.eu/index.php/na-stiahnutie/, 2012.
3. Beck U., *Riziková společnost*. Praha: Slon, 2011, ISBN 978-80-7419-047-6.
4. Brozmanova Gregorová A., Prieskum sociálneho kapitálu v meste Banská Bystrica – mestská časť Sásová 2015, [in:] *CKO*, dostupné z 4.09.2015: http://cko.sk/storage/Socialny_kapital.pdf/
5. Gallo O., Lenčo P., 2009. *Čo si myslia mladí. Ich voľný čas a aktívna účasť na živote spoločnosti*. Bratislava: IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže. ISBN 978-80-8072-078-0.
6. Chytil O., Důsledky modernizace pro sociální práci, [in:] O.Chytil, T. Matulayová, eds. *Výzvy pre sociálne profesie v modernej spoločnosti*. Prešov: FF PU v Prešove, 2011, s. 13–27. ISBN 978-80-555-0372-1.
7. Chytil O., Gojová A., Nedělníková D., Bilancování vývoje sociální práce v zemích střední a východní Evropy. In: *Social Professions for a Social Europe: Review – Insight – Prospects.* Boskovice: Albert, 2009, s. 20–36. ISBN 978-80-7326-171-9.
8. International Federation Of Social Workers, *World Social Work Day 2024,* dostupné z 24.01.2024: https://www.ifsw.org/social-work-action/world-social-work-day/world-social-work-day-2024/.
9. *Komunitné centrum Sásová: Výročná správa,* Banská Bytrica, 2014.
10. Lorenz W., Teorie a metody sociální práce v Evropě – profesní profil sociálních pracovníků. In *Sociální práce / Sociálna práca*. Roč. 7, č. 1, 2007, s. 62–71. ISSN 1213-6204.

11. Martincová D., *Komunitné centrum Sásová: výročná správa*. Banská Bystrica: Komunitné Centrum Sásová, 2014.
12. Mckay C., Johnson A., Service Learning: An Exaple of Multilevel School Social Work Practice. In *School Social Work Journal*. Vol. 35, No.1, s. 21–36. ISSN 0161-5653.
13. Navrátil P., 2005. Role sociální práce v pozdně-moderní společnosti, [in:] M. Smutek, ed. *Možnosti sociální práce na počátku 21. století.* Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2010, s. 37–52.
14. Skyba M., Pôsobenie sociálneho pracovníka a sociálnej pracovníčky v školskom prostredí z pohľadu učiteľov a učiteliek. In: *Sociální práce / Sociálna práca*. Roč. 13, č. 2, 2013, s. 64–84. ISSN 1213-6204.
15. Skyba M., *Školská sociálna práca*. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2014, ISBN 978-80-555-1153-5.
16. Skyba M., *Teoretické východiská školskej sociálnej práce na Slovensku*. Prešov: Filozofická fakulta, 2018, ISBN 978-80-555-2096-4.
17. Skyba M., Balogová B., Sabolová Fabianová A., The school social worker's agenda through the eyes of teachers, [in:] *AD ALTA*. Roč. 10, č. 1, 2020, s. 266–269. ISSN 2464–6733.
18. Šiňanská K., Šlosár D., *Komunita a komunitná práca*. Košice: Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach, 2020, ISBN 978-80-8152-861-3.
19. Tokárová Anna, *Vzdelanie žien na Slovensku*. Prešov: Akcent Print, 2007, ISBN 978-80-969419-9-5.

Daniel Slivka
Prešovská Univerzita v Prešove
Katarzyna Gierlach
SOSW w Ropczycach

Rys historyczny nowojorskiej społeczności żydowskiej na Lower East Side – Muzeum przy Eldridge Street. Relacja z wizyty studyjnej

STRESZCZENIE

Artykuł stanowi relację z wizyty studyjnej w Nowym Jorku, ze szczególnym uwzględnieniem Lower East Side oraz Muzeum przy Eldridge Street, mieszczącego się w zabytkowym budynku synagogi Kahal Adath Jeshurun. Celem opracowania jest przedstawienie historii żydowskiej społeczności Lower East Side, okoliczności powstania synagogi, jej znaczenia religijnego i społecznego, a także wartości architektonicznych i symbolicznych obiektu. Szczególna uwaga została poświęcona procesom migracyjnym Żydów z Europy Wschodniej, osobom związanym z historią kongregacji, w tym Senderowi Jarmulowsky'emu, Isaacowi Gellisowi, rabinowi Abrahamowi Aaronowi Yudelovitchowi oraz kantorowi Pinchasowi Minkowsky'emu. Omówiono także projekt architektoniczny braci Petera i Williama Francisa Herterów, historię degradacji budynku oraz trwającą niemal dwadzieścia lat restaurację zakończoną w 2007 r. Odrębne miejsce zajmuje analiza współczesnego witraża Kiki Smith i Deborah Gans, który zastąpił niezachowane historyczne przeszklenie i stał się przykładem świadomego dialogu pomiędzy dziedzictwem historycznym a sztuką współczesną. Artykuł opiera się na obserwacjach z wizyty studyjnej, materiałach muzealnych, monografii Annie Polland oraz dokumentacji National Park Service i New York City Landmarks Preservation Commission.

SŁOWA KLUCZOWE: Lower East Side, Muzeum przy Eldridge Street, synagoga, Żydzi nowojorscy, migracja żydowska, architektura synagogalna, Kahal Adath Jeshurun, Sender Jarmulowsky, Pinchas Minkowsky, Kiki Smith

A Brief History of the Jewish Community on New York's Lower East Side – The Eldridge Street Museum. A Report on the Study Visit

SUMMARY

This article presents a study visit to New York City, focusing particularly on the Lower East Side and the Museum at Eldridge Street, housed in the historic building of the Kahal Adath Jeshurun Synagogue. The purpose of the study is to examine the history of the Jewish Lower East Side, the circumstances surrounding the construction of the synagogue, its religious and social significance, as well as the architectural and symbolic values of the building. Particular attention is given to Jewish migration from Eastern Europe and to individuals associated with the congregation, including Sender Jarmulowsky, Isaac Gellis, Rabbi Abraham Aaron Yudelovitch, and cantor Pinchas Minkowsky. The article also discusses the architectural design of Peter and William Francis Herter, the decline of the synagogue, and the nearly twenty-year preservation campaign completed in 2007. Special consideration is given to the contemporary stained-glass window created by artist Kiki Smith in collaboration with architect Deborah Gans. The window replaced a lost historic glazing and provides an example of a conscious dialogue between historical heritage and contemporary art. The article is based on observations made during the study visit, museum materials, Annie Polland's monograph, and documentation prepared by the National Park Service and the New York City Landmarks Preservation Commission.

KEYWORDS: Lower East Side, Museum at Eldridge Street, synagogue, New York Jewish community, Jewish migration, synagogue architecture, Kahal Adath Jeshurun, Sender Jarmulowsky, Pinchas Minkowsky, Kiki Smith

Wprowadzenie

W dniach od 26 czerwca do 12 lipca 2026 r. odbyłam wizytę studyjną w Stanach Zjednoczonych pod kątem historii, kultury i tradycji judaistycznej. Skupiłam się przede wszystkim na Lower East Side na Manhattanie – dzielnicy, która od końca XIX wieku stała się jednym z najważniejszych centrów życia żydowskiego w Nowym Jorku. Głównym punktem wizyty było Muzeum przy Eldridge Street, mieszczące się w zabytkowym budynku dawnej synagogi Kahal Adath Jeshurun. Kilkugodzinne oprowadzanie po obiekcie pozwoliło spojrzeć

na historię nowojorskich Żydów nie tylko przez pryzmat eksponatów, lecz również poprzez zachowaną architekturę, wystrój wnętrza oraz materialne ślady życia kolejnych pokoleń.

Materiał wykorzystany w niniejszym opracowaniu pochodzi z własnych obserwacji, informacji uzyskanych podczas oprowadzania po muzeum, monografii Annie Polland *Landmark of the Spirit: The Eldridge Street Synagogue* oraz dokumentacji instytucjonalnej National Park Service i New York City Landmarks Preservation Commission. Muzeum samo określa historyczny budynek jako „time capsule", czyli swoistą kapsułę pamięci, poprzez którą współcześni odwiedzający mogą poznawać historię Lower East Side i amerykańskiego doświadczenia imigracyjnego[30].

Lower East Side jako centrum żydowskiej imigracji

Historia synagogi przy Eldridge Street jest nierozerwalnie związana z wielką falą migracji Żydów z Europy Wschodniej do Stanów Zjednoczonych. W latach 1880–1924 do USA przybyło ponad 2,5 miliona Żydów z Europy Wschodniej. Około 85 procent żydowskich imigrantów osiedliło się w Nowym Jorku, a około 75 procent spośród nich początkowo zamieszkiwało Lower East Side. W krótkim czasie obszar ten stał się jednym z najgęściej zaludnionych skupisk żydowskich na świecie[31].

Migracja była wynikiem wielu nakładających się czynników. Należały do nich antysemityzm, ograniczenia prawne, prześladowania i pogromy, a także trudna sytuacja ekonomiczna. Szczególne znaczenie miały wydarzenia w Imperium Rosyjskim po zamachu na cara Aleksandra II w 1881 r. i fala pogromów, która dotknęła ludność żydowską. Jednocześnie należy pamiętać, że migracja nie miała charakteru wyłącznie ucieczki przed prześladowaniem. Wielu migrantów traktowało wyjazd do Ameryki jako możliwość poprawy sytuacji materialnej, zdobycia samodzielności i stworzenia przyszłości dla kolejnych pokoleń.

Migranci przybywali między innymi z terenów dzisiejszej Polski, Litwy, Białorusi, Ukrainy, Rumunii i Rosji. Wspólnym określeniem „Żydzi z Europy Wschodniej" obejmuje się więc społeczności o różnym pochodzeniu regionalnym, językowym i kulturowym. National Park Service podkreśla, że członkowie Kahal Adath Jeshurun pochodzili z różnych części Europy

30 Museum at Eldridge Street, „Our History", materiały instytucjonalne muzeum, dostęp: 23.08.2026.

31 A. Polland, Landmark of the Spirit: The Eldridge Street Synagogue, New Haven–London: Yale University Press, 2009, s. 5; por. National Park Service, „Eldridge Street Synagogue in New York's Lower East Side", dostęp: 23.08.2026.

Wschodniej, a łączyła ich przede wszystkim przynależność do tradycji judaizmu ortodoksyjnego[32].

Dzielnica Lower East Side oferowała nowo przybyłym możliwość znalezienia mieszkania i zatrudnienia. Rozwijały się tu zakłady odzieżowe, handel, drobna przedsiębiorczość oraz usługi skierowane do mieszkańców dzielnicy. Równocześnie powstawała rozbudowana infrastruktura społeczna: synagogi, szkoły religijne, organizacje dobroczynne, przedsiębiorstwa i instytucje kulturalne. W ten sposób dzielnica stawała się nie tylko miejscem zamieszkania, ale również przestrzenią tworzenia nowej, amerykańskiej formy życia żydowskiego.

Ważnym elementem tego procesu była możliwość praktykowania religii w sposób zgodny z tradycją. Synagoga była miejscem modlitwy, ale pełniła również funkcję społeczną, edukacyjną i wspólnotową. W przypadku Eldridge Street znaczenie budynku wykraczało ponadto poza lokalną społeczność. Monumentalna forma synagogi była widocznym znakiem obecności i pozycji żydowskich imigrantów w przestrzeni amerykańskiego miasta.

Fot. 1. Mapa Europy Wschodniej przedstawiająca główne kierunki migracji – eksponat w Muzeum przy Eldridge Street

Fot. K. Gierlach

Powstanie kongregacji i budowa synagogi

32 National Park Service, „Eldridge Street Synagogue in New York's Lower East Side", dostęp: 23.08.2026.

Kahal Adath Jeshurun była ortodoksyjną kongregacją związaną z żydowskimi imigrantami z Europy Wschodniej. W połowie lat osiemdziesiątych XIX wieku wspólnota zaczęła potrzebować większego i bardziej reprezentacyjnego miejsca modlitwy. W 1886 r. kongregacja nabyła trzy sąsiadujące działki przy Eldridge Street – numery 12, 14 i 16 – z zamiarem wzniesienia wolnostojącego budynku[33].

Nowa synagoga została ukończona w 1887 r., a jej uroczyste otwarcie odbyło się we wrześniu tego samego roku. National Park Service określa ją jako jeden z pierwszych wielkich budynków synagogalnych w Stanach Zjednoczonych wzniesionych przez ortodoksyjnych Żydów z Europy Wschodniej. Jej skala i bogactwo były świadomym komunikatem dotyczącym siły i rozwoju wspólnoty[34].

Budowa tak reprezentacyjnego obiektu była możliwa dzięki zaangażowaniu zamożniejszych członków kongregacji. Do osób związanych z elitą gospodarczą Lower East Side należeli m.in. Sender Jarmulowsky, Isaac Gellis oraz David A. Cohen. Nie oznacza to jednak, że synagoga była przeznaczona wyłącznie dla najbogatszych mieszkańców. Jej funkcjonowanie odzwierciedlało szerszą strukturę społeczną dzielnicy, w której osoby o różnym statusie materialnym uczestniczyły w życiu jednej wspólnoty[35].

Sender Jarmulowsky

Jedną z najważniejszych postaci związanych z powstaniem synagogi był Sender Jarmulowsky (1841–1912), bankier, przedsiębiorca i działacz społeczności żydowskiej Lower East Side. Pochodził z terenów dzisiejszej Polski, a do Stanów Zjednoczonych przybył w 1873 r. Jego działalność finansowa odpowiadała na bardzo konkretne potrzeby imigrantów. Bank Jarmulowsky'ego umożliwiał prowadzenie rachunków, dokonywanie przekazów pieniężnych oraz utrzymywanie kontaktów finansowych z rodzinami pozostającymi w Europie[36].

Jarmulowsky był jednocześnie związany z życiem religijnym. Materiały Museum przy Eldridge Street wskazują go jako pierwszego przewodniczącego kongregacji. Jego działalność dobrze

33 National Park Service, Eldridge Street Synagogue, National Register of Historic Places Registration Form, U.S. Department of the Interior, Washington, D.C.; por. New York City Landmarks Preservation Commission, Eldridge Street Synagogue (Congregation Kahal Adath Jeshurun with Anshe Lubz).

34 National Park Service, „Eldridge Street Synagogue in New York's Lower East Side", dostęp: 23.08.2026.

35 R. Newman, M. Schlanger, A.E. Waterman, Eldridge Street Synagogue, New York, New York. National Historic Landmark Nomination, National Park Service, 1995; por. A. Polland, Landmark of the Spirit, s. 39–49.

36 Museum at Eldridge Street, „Sender Jarmulowsky", LandmarkLearning, materiały edukacyjne muzeum; por. A. Polland, Landmark of the Spirit, s. 39–45.

pokazuje charakter społeczności, która kształtowała się na Lower East Side: sukces gospodarczy nie musiał oznaczać zerwania z tradycją religijną. Przeciwnie, przedsiębiorcy tacy jak Jarmulowsky wykorzystywali swoją pozycję do wspierania instytucji wspólnotowych.

Jarmulowsky pozostaje również ważnym przykładem człowieka funkcjonującego pomiędzy światem europejskiego judaizmu a rzeczywistością amerykańską. Jego działalność finansowa pomagała nowo przybyłym odnaleźć się w amerykańskim systemie gospodarczym, a jego zaangażowanie religijne wzmacniało instytucjonalne podstawy ortodoksyjnej społeczności[37].

Isaac Gellis

Drugą znaczącą postacią był Isaac Gellis, przedsiębiorca związany z handlem koszerną żywnością. Jego działalność przyczyniła się do rozwoju jednego z charakterystycznych sektorów gospodarki Lower East Side. Gellis należał do prominentnych członków kongregacji i był związany z budową oraz finansowym funkcjonowaniem synagogi[38].

Przypadek Gellisa pokazuje, jak silnie życie religijne i ekonomiczne były ze sobą powiązane. Synagoga wymagała finansowania, a jednocześnie przedsiębiorcy potrzebowali stabilnego środowiska społecznego i religijnego. Powstawanie dużych instytucji żydowskich było więc częścią szerszego procesu tworzenia infrastruktury społeczności imigranckiej.

Architektura synagogi

Projekt budynku powierzono braciom Peterowi i Williamowi Francisowi Herterom, architektom pochodzącym z Niemiec. Było to jedno z ich pierwszych większych zleceń po przybyciu do Stanów Zjednoczonych. Dokumentacja National Park Service wskazuje, że synagoga była ich pierwszym i jedynym projektem tego typu. Zlecenie to przyczyniło się do rozwoju ich kariery architektonicznej na Lower East Side[39].

Opis stylu budynku wymaga szczególnej precyzji. W literaturze dotyczącej synagogi często używa się określenia *Moorish Revival*, czyli styl neomauretański, zwłaszcza w odniesieniu do charakterystycznych łuków podkowiastych. Jednocześnie dokumentacja National Register of

37 Museum at Eldridge Street, „Banking on the Lower East Side: The Jarmulowsky Bank”, Urban Archive, materiały muzealne.

38 New York City Landmarks Preservation Commission, Eldridge Street Synagogue (Congregation Kahal Adath Jeshurun with Anshe Lubz); A. Polland, Landmark of the Spirit, s. 39–52.

39 National Park Service, Eldridge Street Synagogue, National Historic Landmark Nomination, s. 4–5.

Historic Places klasyfikuje obiekt jako posiadający cechy Gothic i Romanesque. Nie należy więc sprowadzać architektury Eldridge Street wyłącznie do jednego stylu[40].

Fasada zwrócona ku Eldridge Street została zaprojektowana jako reprezentacyjna i monumentalna. Jej najbardziej rozpoznawalnym elementem jest centralna rozeta, której towarzyszą wysokie partie fasady oraz łukowe otwory okienne. Charakterystyczne łuki podkowiaste wiążą budynek z nurtem Moorish Revival, który w XIX wieku był często stosowany w architekturze synagogalnej.

Wybór takiej stylistyki nie był przypadkowy. Architektura synagog amerykańskich często korzystała z form pozwalających odróżnić budynki żydowskie od kościołów i innych chrześcijańskich obiektów sakralnych. W Eldridge Street elementami wyraźnie identyfikującymi budynek jako synagogę są m.in. Gwiazdy Dawida obecne w dekoracji oraz specyficzna organizacja wnętrza[41].

Fot. 2. Główna fasada budynku

Fot. Ajay Suresh

Źródło: Ajay Suresh, *Museum at Eldridge Street (52302295706).jpg*, Wikimedia Commons, licencja Creative Commons Attribution 2.0 (CC BY 2.0)

40 National Park Service, Eldridge Street Synagogue, National Register Information System, ID 80002687; National Park Service, „Eldridge Street Synagogue in New York's Lower East Side".
41 Tamże.

Wnętrze synagogi robi jeszcze większe wrażenie niż fasada. Centralnym elementem jest wysoka sala modlitewna z balkonami dla kobiet, drewnianymi ławami, aron ha-kodesz oraz bimą. Zachowane elementy wyposażenia pozwalają odtworzyć atmosferę, w której funkcjonowała wspólnota pod koniec XIX i na początku XX wieku.

Skala wnętrza miała znaczenie zarówno praktyczne, jak i symboliczne. Duża liczba miejsc siedzących była odpowiedzią na potrzeby rosnącej kongregacji, ale jednocześnie sama monumentalność wnętrza podkreślała ambicje wspólnoty. Budynek nie był skromnym miejscem modlitwy przeznaczonym wyłącznie dla ubogich imigrantów. Był manifestacją obecności ortodoksyjnego judaizmu w rozwijającym się amerykańskim społeczeństwie[42].

Fot. 3. Wnętrze sali modlitewnej

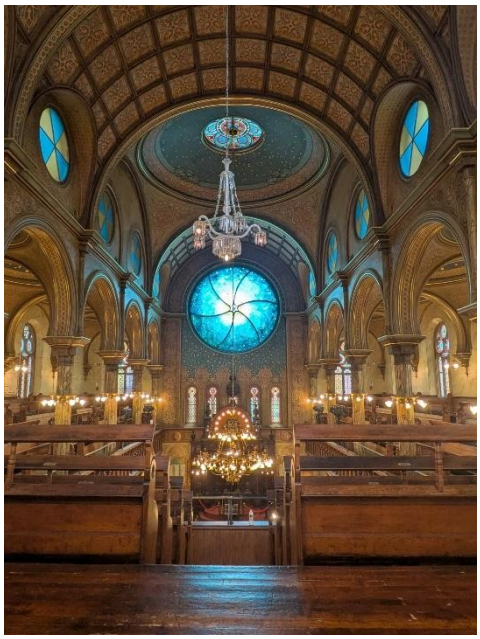

Fot. K. Gierlach

42 J.S. Gurock, „A Stage in the Emergence of the Americanized Synagogue among East European Jews: 1890–1910”, Journal of American Ethnic History 9, nr 2 (1990), s. 7–25; por. National Park Service, „Eldridge Street Synagogue in New York’s Lower East Side”.

Życie religijne kongregacji – Pinchas Minkowsky

Ważną postacią w historii synagogi był kantor Pinchas Minkowsky (1859–1924), znany również jako Pinhas lub Pinchas Minkowski. Pochodził z Białej Cerkwi na Ukrainie i należał do najwybitniejszych kantorów przełomu XIX i XX wieku. Przed przyjazdem do Nowego Jorku pełnił funkcje kantorskie w kilku miastach Imperium Rosyjskiego, m.in. w Odessie[43].

W 1887 r. został zatrudniony przez Kahal Adath Jeshurun jako główny kantor nowo powstałej synagogi. Jego zatrudnienie miało ogromne znaczenie prestiżowe. Dokumentacja New York City Landmarks Preservation Commission wskazuje, że kongregacja przeznaczyła na jego zatrudnienie wraz z chórem z Odessy bardzo wysoką jak na owe czasy kwotę 5000 dolarów rocznie[44].

Tak wysoka pensja pokazuje, jaką rolę przypisywano kantorowi w życiu kongregacji. Chazan nie był wyłącznie wykonawcą modlitw. Jego głos i sposób prowadzenia nabożeństwa przyciągały wiernych i budowały prestiż synagogi. W warunkach konkurencji pomiędzy wieloma kongregacjami Lower East Side zatrudnienie znanego kantora było również elementem strategii organizacyjnej.

Minkowsky pozostawał w Eldridge Street do 1892 r., po czym powrócił do Odessy. Jego działalność wpisywała się w szerszy proces przemian muzyki synagogalnej, w którym tradycyjna chazanut spotykała się z profesjonalnym przygotowaniem muzycznym i nowymi oczekiwaniami amerykańskiej publiczności[45].

Rabin Abraham Aaron Yudelovitch

Kolejną ważną postacią był rabin Abraham Aaron Yudelovitch (1850–1930), urodzony w Nowogródku. Kształcił się w środowisku tradycyjnej nauki rabinicznej, m.in. w jesziwie w Wołożynie. Po działalności rabinackiej w Europie przeniósł się do Wielkiej Brytanii, a następnie do Stanów Zjednoczonych[46].

---

43 Encyclopaedia Judaica, hasło „Minkowski, Pinchas”; por. Jewish Encyclopedia, hasło „Minkovsky, Phinehas”.

44 New York City Landmarks Preservation Commission, Eldridge Street Synagogue (Congregation Kahal Adath Jeshurun with Anshe Lubz).

45 Encyclopaedia Judaica, hasło „Minkowski, Pinchas”; por. National Park Service, Eldridge Street Synagogue, National Historic Landmark Nomination.

46 Encyclopaedia Judaica, hasło „Yudelovitz, Abraham Aaron”; por. Encyclopedia.com, hasło „Yudelovitz, Abraham Aaron”.

W 1918 r. objął funkcję etatowego rabina Kahal Adath Jeshurun. Jego działalność przypadła już na okres, kiedy sytuacja żydowskiej społeczności Lower East Side zaczynała się zmieniać. Ograniczenie imigracji oraz migracja drugiego pokolenia Żydów do innych dzielnic powodowały stopniowe zmniejszanie się liczebności wielu tradycyjnych kongregacji.

Yudelovitch był nie tylko duchowym przywódcą, lecz także uczonym i kaznodzieją. Jego działalność pozwala dostrzec znaczenie synagogi jako miejsca nauki i interpretacji tradycji. W tym sensie Eldridge Street była nie tylko budynkiem sakralnym, lecz także przestrzenią przekazywania wiedzy i kształtowania żydowskiej tożsamości.

Od rozkwitu do kryzysu

Największy rozwój kongregacji przypadł na okres od końca XIX wieku do pierwszych dekad XX wieku. Wraz z ograniczeniem migracji z Europy Wschodniej po 1924 r. rozpoczął się jednak proces zmian demograficznych. Immigration Act of 1924 wprowadził system kwot narodowościowych, który szczególnie ograniczył imigrację z Europy Południowej i Wschodniej. W tym samym czasie kolejne pokolenia żydowskich nowojorczyków zaczęły przenosić się do innych części miasta.

Zmiana struktury społecznej Lower East Side wpłynęła bezpośrednio na funkcjonowanie synagogi. National Park Service wskazuje, że w latach trzydziestych regularne nabożeństwa odbywały się już w pomieszczeniu studyjnym w piwnicy, natomiast główna sala była wykorzystywana przede wszystkim przy szczególnych okazjach. W połowie lat pięćdziesiątych główne sanktuarium zostało zamknięte[47].

Budynek zaczął stopniowo niszczeć. Problemy z dachem, wilgoć, uszkodzenia elementów dekoracyjnych, działanie owadów i wieloletni brak odpowiedniej konserwacji doprowadziły do poważnego zagrożenia konstrukcji. Paradoksalnie jednak proces degradacji przyczynił się do zachowania wielu elementów wnętrza. Budynek nie został całkowicie przebudowany ani dostosowany do nowych funkcji, dzięki czemu przetrwała znaczna część historycznego wystroju.

47 National Park Service, „Eldridge Street Synagogue in New York’s Lower East Side”.

Ocalenie i restauracja

Przełom nastąpił w latach siedemdziesiątych XX wieku, kiedy ponownie zwrócono uwagę na wartość historyczną i artystyczną budynku. W 1986 r. powstał Eldridge Street Project, organizacja kierowana przez działaczkę ochrony zabytków Robertę Brandes Gratz. Jej celem było uratowanie budynku przed zniszczeniem i przywrócenie mu funkcji miejsca pamięci[48].

W 1980 r. synagoga została wpisana do National Register of Historic Places, natomiast 19 czerwca 1996 r. uzyskała status National Historic Landmark[49]. Oznaczało to uznanie nie tylko wartości architektonicznej obiektu, ale również jego znaczenia dla historii imigracji i amerykańskiej społeczności żydowskiej.

Restauracja trwała niemal dwadzieścia lat i kosztowała około 20 milionów dolarów. Jej celem nie było stworzenie nowego, idealizowanego obrazu synagogi, lecz zachowanie autentycznych elementów i śladów jej historii. Prace obejmowały zarówno konstrukcję, jak i dekoracje, stolarkę, tynki, malowidła oraz witraże[50].

W grudniu 2007 r. zakończono zasadniczy etap restauracji i budynek ponownie udostępniono publiczności jako Museum at Eldridge Street. Współczesne muzeum łączy funkcję instytucji historycznej z działalnością edukacyjną i kulturalną. Organizowane są tu zwiedzania, wykłady, koncerty, programy szkolne i wydarzenia artystyczne[51].

Witraż Kiki Smith i Deborah Gans – dialog przeszłości z teraźniejszością

Jednym z najbardziej interesujących elementów współczesnego muzeum jest monumentalny witraż zaprojektowany przez artystkę Kiki Smith we współpracy z architektką Deborah Gans. Dzieło zostało zamontowane w 2010 r. w miejscu dawnego okna wschodniego[52].

Historia tego elementu jest szczególnie interesująca z punktu widzenia teorii konserwacji. Oryginalne okno zostało zniszczone, a dokumentacja pozwalająca na jego wierne odtworzenie nie zachowała się. W 1944 r. w miejscu historycznej rozety umieszczono szklane pustaki.

---

48 Museum at Eldridge Street, „Our History”; Museum at Eldridge Street, „Rediscovery, Restoration and Renewal”.

49 National Park Service, „Eldridge Street Synagogue in New York’s Lower East Side”; National Park Service, Eldridge Street Synagogue, National Register Information System.

50 Museum at Eldridge Street, „Architectural Restoration”.

51 Museum at Eldridge Street, „Our History”.

52 Tamże.

Po zakończeniu restauracji pojawiło się więc pytanie, czy należy pozostawić późniejszą ingerencję, czy też stworzyć nowy element.

Ostatecznie zdecydowano się na rozwiązanie współczesne. Muzeum podkreśla, że nowe dzieło nie jest próbą rekonstrukcji nieistniejącego już okna. Ma ono stanowić współczesny komentarz do historii budynku i symbol jego dalszego życia[53].

Fot. 4. Nowoczesny witraż Kiki Smith i Deborah Gans

Fot. K. Gierlach

Dominującym motywem kompozycji jest błękitne niebo wypełnione gwiazdami. W centrum znajduje się sześcioramienna Gwiazda Dawida, natomiast wokół niej rozmieszczone są liczne gwiazdy. Kiki Smith wykorzystała motyw gwiazd obecny już w historycznej dekoracji synagogi, dzięki czemu współczesne dzieło nie jest całkowicie oderwane od istniejącej architektury[54].

Symbolikę witraża można interpretować na kilku poziomach. Gwiazda Dawida jednoznacznie odnosi się do żydowskiej tożsamości. Pozostałe gwiazdy tworzą natomiast rozległą przestrzeń,

53 Museum at Eldridge Street, „Rediscovery, Restoration and Renewal".

54 Museum at Eldridge Street, „Kiki Smith: Beyond the Horizon"; por. Museum at Eldridge Street, „About – Stained Glass".

którą można odczytywać jako metaforę migracji, pamięci i przekraczania granic. W kontekście historii Eldridge Street szczególnie interesujące jest zestawienie tradycji europejskiego judaizmu z doświadczeniem amerykańskim.

Należy jednak odróżnić informacje źródłowe od interpretacji. Muzeum podkreśla, że dzieło ma symbolizować ciągłość życia budynku. Rozszerzenie tego znaczenia na „spotkanie tożsamości żydowskiej i amerykańskiej" stanowi interpretację wynikającą z kontekstu historycznego, a nie dosłowną rekonstrukcję intencji artystki. Takie rozróżnienie jest istotne w opracowaniu naukowym.

Witraż jest również przykładem świadomego podejścia konserwatorskiego, w którym współczesna ingerencja nie udaje elementu historycznego. Nowe dzieło pozostaje czytelne jako dzieło XXI wieku, a jednocześnie wykorzystuje motywy obecne w XIX-wiecznej dekoracji. W ten sposób architektura staje się przestrzenią dialogu pomiędzy pamięcią a współczesnością.

Znaczenie muzeum dla współczesnej pamięci o Lower East Side

Museum at Eldridge Street nie jest wyłącznie muzeum architektury. Jego znaczenie wynika z połączenia trzech wymiarów: religijnego, społecznego i materialnego. Zachowany budynek pozwala zobaczyć, jak wyglądało miejsce modlitwy społeczności żydowskich imigrantów, ale równocześnie opowiada historię awansu społecznego, przedsiębiorczości, przemian demograficznych i stopniowego zanikania dawnej struktury dzielnicy.

Szczególna wartość muzeum wynika z faktu, że zwiedzający nie ogląda rekonstrukcji. Znajduje się w autentycznej przestrzeni, której ściany, podłogi, stolarka i elementy dekoracyjne są materialnymi świadkami działalności kolejnych pokoleń. Ślady zużycia, zachowane fragmenty starszych warstw oraz elementy ujawnione podczas restauracji stanowią część historii budynku.

W tym sensie muzeum może być traktowane jako przykład współczesnej praktyki ochrony dziedzictwa, która nie ogranicza się do przywrócenia dawnego wyglądu. Restauracja ma również umożliwić interpretowanie zmian zachodzących w czasie. Pozostawienie czytelnych śladów degradacji i wprowadzenie współczesnego witraża pokazuje, że historia budynku nie została zatrzymana w roku 1887.

Zakończenie

Wizyta studyjna w Muzeum przy Eldridge Street pozwoliła spojrzeć na historię żydowskiego Lower East Side poprzez jeden konkretny, materialnie zachowany obiekt. Synagoga Kahal Adath Jeshurun jest jednocześnie dziełem architektury, świadectwem wielkiej migracji z Europy Wschodniej, miejscem pamięci oraz przykładem przemian zachodzących w amerykańskim judaizmie.

Historia budynku pokazuje, że migracja nie kończyła się w momencie przekroczenia granicy Stanów Zjednoczonych. Imigranci musieli stworzyć własne instytucje, sieci społeczne i przestrzenie religijne. Synagoga przy Eldridge Street była jednym z najważniejszych rezultatów tego procesu. Jej monumentalna forma wyrażała zarówno religijność, jak i ambicję społeczności, która chciała zaznaczyć swoją obecność w nowym kraju.

Szczególne znaczenie mają osoby związane z historią tego miejsca. Sender Jarmulowsky i Isaac Gellis reprezentowali grupę przedsiębiorców, którzy łączyli sukces gospodarczy z działalnością wspólnotową. Pinchas Minkowsky przypominał o znaczeniu muzyki liturgicznej i roli kantora w kształtowaniu prestiżu synagogi. Abraham Aaron Yudelovitch reprezentował natomiast tradycję uczonego i kaznodziei, dla którego synagoga pozostawała miejscem nauki oraz przekazywania tradycji.

Architektura braci Herterów pokazuje, że społeczność żydowska korzystała z języka architektury charakterystycznego dla dziewiętnastowiecznego Nowego Jorku, jednocześnie tworząc własną, rozpoznawalną przestrzeń religijną. Połączenie elementów Moorish Revival z cechami klasyfikowanymi jako Gothic i Romanesque sprawia, że obiekt wymyka się uproszczonej definicji stylistycznej.

Równie ważna jest historia XX wieku. Zmniejszenie imigracji, migracja drugiego pokolenia do innych części miasta i przemiany społeczne doprowadziły do stopniowego upadku kongregacji. Budynek, który w 1887 r. był symbolem rozwoju, w połowie XX wieku stał się obiektem zagrożonym zniszczeniem. Jego ocalenie było rezultatem wieloletniego zaangażowania konserwatorów, badaczy, społeczników i darczyńców.

Współczesny witraż Kiki Smith i Deborah Gans stanowi symboliczne dopełnienie tego procesu. Zamiast udawać brakujący element historyczny, współczesne dzieło świadomie zaznacza

dystans pomiędzy przeszłością a teraźniejszością. Dzięki temu budynek pozostaje żywym miejscem pamięci, a nie jedynie zamkniętym zabytkiem.

Muzeum przy Eldridge Street pokazuje więc, że dziedzictwo żydowskiego Lower East Side można rozumieć nie tylko jako historię jednej społeczności religijnej, lecz jako część szerszej historii Stanów Zjednoczonych – historii migracji, przedsiębiorczości, przemian kulturowych i tworzenia nowych tożsamości. Właśnie dlatego zachowanie tego miejsca ma znaczenie wykraczające poza lokalną historię Nowego Jorku.

BIBLIOGRAFIA

1. Gurock, Jeffrey S. „A Stage in the Emergence of the Americanized Synagogue among East European Jews: 1890–1910". *Journal of American Ethnic History* 9, nr 2 (1990): 7–25.
2. National Park Service. *Eldridge Street Synagogue, National Historic Landmark Nomination*. U.S. Department of the Interior, Washington, D.C., 1995/1996.
3. National Park Service. *Eldridge Street Synagogue*. National Register Information System, ID 80002687.
4. National Park Service. „Eldridge Street Synagogue in New York's Lower East Side". U.S. Department of the Interior, dostęp: 23.08.2026.
5. New York City Landmarks Preservation Commission. *Eldridge Street Synagogue (Congregation Kahal Adath Jeshurun with Anshe Lubz)*. New York, 1980.
6. Newman, Renee, Maria Schlanger, Amy E. Waterman. *Eldridge Street Synagogue, New York, New York. National Historic Landmark Nomination*. National Park Service, 1995.
7. Polland, Annie. *Landmark of the Spirit: The Eldridge Street Synagogue*. New Haven–London: Yale University Press, 2009.
8. Museum at Eldridge Street. „Our History". New York, dostęp: 23.08.2026.
9. Museum at Eldridge Street. „Architectural Restoration". New York, dostęp: 23.08.2026.
10. Museum at Eldridge Street. „Rediscovery, Restoration and Renewal". New York, dostęp: 23.08.2026.
11. Museum at Eldridge Street. „Kiki Smith: Beyond the Horizon". New York, dostęp: 23.08.2026.
12. Museum at Eldridge Street. „Sender Jarmulowsky". LandmarkLearning, materiały edukacyjne, dostęp: 23.08.2026.
13. *Encyclopaedia Judaica*. Hasła: „Minkowski, Pinchas"; „Yudelovitz, Abraham Aaron".

14. *Jewish Encyclopedia*. Hasło: „Minkovsky, Phinehas”.

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Fot. 1. Mapa Europy Wschodniej przedstawiająca główne kierunki migracji – eksponat w Muzeum przy Eldridge Street. Fot. K. Gierlach.

Fot. 2. Główna fasada budynku. Ajay Suresh, *Museum at Eldridge Street (52302295706).jpg*, Wikimedia Commons, CC BY 2.0.

Fot. 3. Wnętrze sali modlitewnej. Fot. K. Gierlach.

Fot. 4. Współczesny witraż Kiki Smith i Deborah Gans. Fot. K. Gierlach.

Agnieszka Bąk

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Jarosławiu

Społeczno-kulturowy fenomen *Perfetti sconosciuti*

STRESZCZENIE

Artykuł analizuje fenomen włoskiego filmu *Perfetti sconosciuti* (*Dobrze się kłamie w miłym towarzystwie*) w kontekście jego ponadkulturowej i ponadmedialnej uniwersalności. Celem opracowania jest wskazanie mechanizmów narracyjnych i społecznych, które umożliwiają adaptowanie tej samej historii w odmiennych kontekstach kulturowych oraz różnych mediach. Analiza odwołuje się do teorii zarządzania prywatnością komunikacyjną i teorii penetracji społecznej, pozwalających wyjaśnić znaczenie tajemnicy, samoujawniania i kontroli nad informacjami w relacjach interpersonalnych. Omówiono również wybrane adaptacje filmowe, zwracając uwagę na proces lokalizacji kulturowej, który pozwala zachować podstawową strukturę fabularną, a zarazem dostosować znaczenie poszczególnych elementów do norm i oczekiwań lokalnych odbiorców. Uzupełnieniem rozważań jest analiza adaptacji teatralnych oraz gry fabularnej typu LARP, ukazująca możliwości przenoszenia tej historii pomiędzy mediami. Artykuł wskazuje, że uniwersalność *Perfetti sconosciuti* nie wynika z identyczności doświadczeń społecznych, lecz z uniwersalności konfliktu między potrzebą bliskości i zaufania a potrzebą ochrony prywatności. Powtarzalny schemat narracyjny staje się dzięki temu narzędziem przedstawiania zróżnicowanych napięć społecznych i kulturowych.

SŁOWA KLUCZOWE: *Perfetti sconosciuti*, Dobrze się kłamie w miłym towarzystwie, uniwersalność kulturowa, adaptacja filmowa, remake, prywatność komunikacyjna, relacje interpersonalne, intermedialność, LARP

The Sociocultural Phenomenon of *Perfect Strangers* (*Perfetti sconosciuti*)

SUMMARY

This article examines the phenomenon of the Italian film *Perfetti sconosciuti* (*Perfect Strangers*) in the context of its transcultural and transmedial universality. It aims to identify the narrative and social mechanisms that enable the same story to be adapted across different cultural contexts and media. The analysis draws on Communication Privacy Management

Theory and Social Penetration Theory to explain the role of secrecy, self-disclosure, and control over information in interpersonal relationships. Selected film adaptations are also discussed, with particular attention to cultural localization, which allows the basic narrative structure to be preserved while adapting the meanings of specific elements to local norms and audience expectations. The discussion is further extended to theatrical adaptations and a live-action role-playing game (LARP), demonstrating the potential for transferring the story across media. The article argues that the universality of *Perfetti sconosciuti* does not stem from the identical nature of social experiences, but from the fundamental conflict between the need for intimacy and trust and the need to protect privacy. This recurring narrative structure consequently serves as a framework for representing diverse social and cultural tensions.

KEYWORDS: *Perfetti sconosciuti*, Perfect Strangers, cultural universality, film adaptation, remake, Communication Privacy Management, interpersonal relationships, intermediality, live-action role-playing

Wprowadzenie

Film *Dobrze się kłamie w miłym towarzystwie* (wł. *Perfetti sconosciuti*) w reżyserii Paolo Genovese pojawił się na ekranach dekadę temu. Przez ten relatywnie krótki czas zyskał miano kultowego, na co składa się kilka czynników, które zostaną poruszone w niniejszym artykule. Mowa tu bowiem o fenomenie nie tylko na skalę włoską czy europejską, ale zdecydowanie światową. To uniwersalny obraz współczesnego społeczeństwa w szerokim rozumieniu tego słowa, który za pomocą pozornie prostej historii skłania do refleksji nad relacjami międzyludzkimi, zaufaniem, prywatnością i granicami, jakie wyznaczamy innym. Pomimo tego, że od czasu jego premiery w 2016 roku świat technologii rozwinął się w bardzo szybkim tempie, jedno pozostało niezmienne – telefony komórkowe są nieodłącznym elementem codzienności. Ponadto, wraz z rozwojem technologii urządzenia te przejęły coraz więcej funkcji, stając się swoistym archiwum naszego życia. Jak mówi jedna z bohaterek „telefon to czarna skrzynka naszego życia" – skrywa nie tylko dane osobowe, ale też myśli, poglądy, tajemnice. W 10. rocznicę film przeżywa w Polsce swoje drugie życie za sprawą dystrybucji Aurora Films. To dobra okazja, aby spojrzeć na tę produkcję z perspektywy czasu – przyjrzeć się jej sukcesowi, fenomenowi międzynarodowych adaptacji oraz temu, w jaki sposób historia wyreżyserowana przez Genovese została odczytana w różnych częściach świata. W artykule znajdą się także odniesienia do teorii komunikacji prywatności Sandry Petronio (CPM) oraz teorii penetracji społecznej (SPT).

Zarys fabuły

Punktem wyjścia opowieści jest kolacja siedmiu osób w domu jednej z zaprzyjaźnionych par. Gdy uczestnicy spotkania zasiadają do posiłku, plotkują o sytuacji, w której jeden SMS doprowadził do rozpadu rodziny ich znajomego. Usłyszawszy o tym, Eva (Kasia Smutniak), gospodyni domu, a z zawodu terapeutka, wpada na dość intrygujący pomysł. Proponuje, aby wspólnie zagrali w grę, w której wszyscy odłożą telefony na stół i będą odczytywać na głos treść przychodzących wiadomości. Natomiast gdy ktoś zadzwoni, uczestnik odbierze połączenie i przeprowadzi rozmowę na włączonym trybie głośnomówiącym. Część z przyjaciół reaguje na to z zaciekawieniem i otwartością, ale nie wszyscy są zadowoleni z takiej propozycji. W miarę postępu akcji na jaw wychodzą kolejne sekrety bohaterów, które podważają pozorną stabilność ich relacji. Na jaw wychodzą przede wszystkim zdrady i romanse małżeńskie, ukrywane relacje seksualne, kłamstwa dotyczące życia zawodowego i rodzinnego oraz homoseksualność Peppe (Giuseppe Battiston), którą bohater obawia się ujawnić znajomym. Ujawnione zostają również bardziej obciążające moralnie tajemnice, m.in. odpowiedzialność Carlotty (Anna Foglietta) za śmiertelny wypadek samochodowy, którą przed laty wziął na siebie Lele (Valerio Mastandrea), a także fakt, że Rocco (Marco Giallini) korzysta z pomocy psychoterapeutycznej, mimo że ukrywa to przed żoną. Nagromadzenie sekretów ukazuje rozbieżność między publicznym obrazem bohaterów a ich prywatnym życiem, wskazując na istotną rolę tajemnicy, przemilczenia i selektywnego ujawniania informacji w podtrzymywaniu relacji interpersonalnych. Co istotne, finał filmu ujawnia, że wydarzenia związane z ujawnieniem zawartości telefonów stanowiły jedynie hipotetyczny scenariusz, co dodatkowo wzmacnia refleksję nad granicami prywatności oraz funkcją kłamstwa w relacjach społecznych.

Telefon jako materialny nośnik prywatności

W kontekście filmu *Perfetti sconosciuti* warto przyjrzeć się smartfonowi jako wspomnianej już „czarnej skrzynce" ludzkiego życia. W psychologii funkcjonuje termin „nomofobii" (skrót od ang. *no mobile phone phobia*) określający paniczny strach przed brakiem dostępu do telefonu komórkowego, jego zgubieniem, rozładowaniem lub utratą zasięgu. Nie stanowi on oficjalnej jednostki chorobowej w klasyfikacjach medycznych, jednak psychologowie traktują to jako zaburzenie behawioralne i poważny problem cywilizacyjny ściśle powiązany z fonoholizmem (uzależnieniem od telefonu) oraz syndromem FOMO (Fear of Missing Out – lękiem przed odcięciem od informacji i wydarzeń)[55]. Paniczny strach przed zgubieniem smartfona może

55 W.M. Czerski, Piętno technologii – nomofobia i FoMO jako przykłady lęków współczesnej młodzieży. „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja", s. 133–144, 2022, DOI: 10.14746/kse.2022.22.06.

wiązać się z lękiem przed ujawnieniem tajemnic jednostki, dlatego w tym miejscu odniesienie znajdzie teoria zarządzania prywatnością komunikacyjną (Communication Privacy Management – CPM)[56], określana początkowo jako teoria zarządzania granicami komunikacyjnymi, która została opracowana przez Sandrę Petronio[57] w 1991 roku. Jej podstawowym celem jest wyjaśnienie, w jaki sposób ludzie podejmują decyzje dotyczące ujawniania, ograniczania i ochrony informacji odnoszących się do ich życia prywatnego. Zgodnie z założeniami CPM jednostki wyznaczają granice określające, jakie informacje mogą zostać przekazane innym osobom, a jakie powinny pozostać niedostępne. Sposób kształtowania tych granic zależy między innymi od przewidywanych konsekwencji ujawnienia informacji, a także od charakteru relacji z jej odbiorcą. Ujawnianie informacji prywatnych może przyczyniać się do pogłębiania relacji interpersonalnych, jednak jednocześnie wymaga ustalenia zasad określających sposób dalszego posługiwania się tymi informacjami.

Centralnym pojęciem teorii Petronio są granice prywatności, które oddzielają sferę informacji osobistych od informacji dostępnych innym osobom. Jednostka, ujawniając określone treści, decyduje tym samym o poszerzeniu kręgu osób posiadających do nich dostęp. Proces ten nie kończy się jednak w momencie przekazania informacji, ponieważ jej odbiorca staje się współwłaścicielem wiedzy i w konsekwencji powinien respektować zasady dotyczące jej dalszego ujawniania. W przypadku braku zgodności między oczekiwaniami osób uczestniczących w zarządzaniu daną informacją może dojść do tzw. turbulencji granicznych. Zjawisko to pojawia się w sytuacji, gdy ustalone reguły prywatności zostają naruszone, nie są jednoznaczne lub poszczególne osoby odmiennie rozumieją zakres dopuszczalnego dostępu do informacji.

Model CPM opiera się na pięciu zasadniczych założeniach: 1) jednostki postrzegają informacje dotyczące ich życia prywatnego jako własność, nad którą powinny sprawować kontrolę; 2) kontrola ta jest realizowana poprzez indywidualne zasady określające zakres i sposób ujawniania informacji; 3) przekazanie informacji innej osobie powoduje powstanie relacji współwłasności, ponieważ odbiorca uzyskuje dostęp do treści wcześniej pozostających pod

56 S. Petronio, *Boundaries of Privacy: Dialectics of Disclosure*, SUNY Press, 2002.

57 Sandra Petronio (1949–2024) była profesorem na Wydziale Komunikacji Społecznej oraz w Szkole Medycznej Uniwersytetu Indiana (IU) na kampusie Indiana University–Purdue University Indianapolis (IU Indianapolis Campus), a także starszym wykładowcą stowarzyszonym w Centrum Etyki Medycznej im. Charlesa Warrena Fairbanksa w ramach IU Health. Uzyskała tytuł doktora nauk o komunikacji oraz tytuł magistra psychologii społecznej na Uniwersytecie Michigan, a tytuł licencjata w zakresie interdyscyplinarnych nauk społecznych na Uniwersytecie Stanowym w Stony Brook. Pełniła funkcję dyrektora-założyciela Centrum Przekładania Badań na Praktykę przy IU Indianapolis.

wyłączną kontrolą nadawcy; 4) osoby posiadające dostęp do informacji powinny ustalić zasady regulujące możliwość jej dalszego przekazywania; 5) nieprzestrzeganie wspólnie przyjętych reguł lub brak ich skutecznego uzgodnienia może prowadzić do naruszenia granic prywatności, a w konsekwencji do konfliktów i zakłóceń w relacjach interpersonalnych[58].

Rysunek 1. Plakat do włoskiej wersji filmu

Źródło: IMDb.

58 S. Petronio, *Communication boundary management: A theoretical model of managing disclosure of private information between married couples*, Communication Theory, 1991.

Teoria penetracji społecznej a *Perfetti sconosciuti*

Teoria penetracji społecznej, sformułowana przez Irwina Altmana i Dalmasa Taylora w 1973 roku[59], zakłada, że rozwój relacji interpersonalnych wiąże się z procesem stopniowego zwiększania zakresu i głębi samoujawniania. Relacje można metaforycznie porównać do cebuli: na zewnątrz znajdują się informacje stosunkowo powierzchowne, natomiast kolejne warstwy skrywają coraz bardziej osobiste przekonania, doświadczenia, emocje i tajemnice. Im bliższa relacja, tym większy potencjalnie zakres informacji, które jej uczestnicy mogą sobie wzajemnie ujawniać. W *Dobrze się kłamie w miłym towarzystwie* mechanizm ten zostaje jednak odwrócony. Bohaterowie nie zbliżają się do siebie poprzez dobrowolne i stopniowe ujawnianie kolejnych warstw własnej osobowości. Przeciwnie – zostają zmuszeni do ich odsłonięcia w ciągu jednej nocy.

Początkowa sytuacja filmu sugeruje wysoki poziom penetracji społecznej. Siedmioro bohaterów zna się od lat, pozostaje w związkach, przyjaźni się i posiada wspólną historię. Można więc śmiało zakładać, że znajdują się na relatywnie głębokim poziomie relacji. Tymczasem kolejne wiadomości i połączenia telefoniczne ujawniają, że wiedza bohaterów o sobie nawzajem jest znacznie bardziej ograniczona, niż mogłoby się wydawać. Nagromadzenie sekretów ujawnia rozbieżność pomiędzy publicznym obrazem bohaterów a ich prywatnym życiem oraz znaczenie tajemnicy i selektywnego ujawniania informacji dla utrzymywania relacji.

Film można zatem odczytać jako eksperyment polegający na gwałtownym usunięciu kolejnych warstw „cebuli". Zwykła rozmowa przy kolacji obejmuje stosunkowo bezpieczne tematy, jednak telefon staje się narzędziem, które umożliwia dostęp do coraz głębszych poziomów życia bohaterów. Początkowo mogą być to informacje dotyczące codzienności, następnie relacji zawodowych czy rodzinnych, a w końcu kwestie seksualności, zdrady, uzależnień, terapii czy odpowiedzialności za śmierć człowieka. Film pokazuje więc, że głębokość relacji nie musi oznaczać pełnej wiedzy o drugim człowieku.

Co więcej, SPT pozwala zwrócić uwagę na selektywność samoujawniania. Człowiek nie ujawnia wszystkich informacji o sobie każdej osobie, nawet jeśli pozostaje z nią w bliskiej relacji. Informacje są dobierane w zależności od sytuacji, odbiorcy oraz przewidywanej reakcji. W filmie mechanizm ten zostaje szczególnie mocno uwidoczniony, ponieważ bohaterowie tracą możliwość decydowania, kto, kiedy i w jakich okolicznościach dowie się czegoś o ich

59 I. Altman, D. Taylor, *Social penetration: The development of interpersonal relationships*, Nowy Jork, 1973.

życiu. Gra zaproponowana przez Evę znosi naturalne mechanizmy kontroli ujawniania: wiadomość, która normalnie pozostałaby prywatna, staje się informacją dostępną całej grupie.

To właśnie tutaj SPT można połączyć z teorią zarządzania prywatnością komunikacyjną Sandry Petronio. O ile teoria penetracji społecznej pozwala analizować głębokość i zakres ujawniania informacji, o tyle CPM pomaga wyjaśnić, dlaczego bohaterowie tak silnie reagują na utratę kontroli nad tym procesem. W filmie telefon staje się materialnym nośnikiem informacji należących do prywatnej sfery życia. Zgodnie z CPM człowiek traktuje takie informacje jako rodzaj własności i ustanawia zasady dotyczące tego, kto może uzyskać do nich dostęp.

W tym sensie gra przy stole stanowi radykalne naruszenie normalnego procesu penetracji społecznej. Bohaterowie zostają zmuszeni do przejścia z powierzchniowych poziomów komunikacji do najgłębszych warstw informacji bez zachowania kolejności, dobrowolności i kontroli, które zwykle towarzyszą rozwojowi bliskiej relacji. Zamiast stopniowego budowania zaufania następuje gwałtowna ekspozycja. Co istotne, przekroczenie kolejnych granic nie prowadzi automatycznie do większej bliskości. Przeciwnie – może prowadzić do konfliktu, utraty zaufania i rozpadu relacji.

Adaptacje krajowe

Dobrze się kłamie w miłym towarzystwie to film, który trafił do Księgi Rekordów Guinnessa jako produkcja, która doczekała się największej liczby remake'ów[60] w historii kina. Swoją włoską premierę miał 11 lutego 2016, a jeszcze w tym samym roku, bo 15 września 2016 na ekrany weszła jego grecka wersja *Teleioi xenoi* (Thodoris Atheridis, 2016). „Film wzbudził ogromne zainteresowanie na targach Berlinale, jesteśmy dosłownie zasypywani prośbami o prawa do remake'ów, napływającymi z całego świata, ponieważ idea leżąca u podstaw tej historii sprawdza się zarówno w Rzymie, jak i w Tokio czy Nowym Jorku" – skomentował Giampaolo Letta, dyrektor generalny Medusa Film, producenta i dystrybutora filmu[61].

W tym miejscu warto zastanowić się, dlaczego ten koncept tak bardzo przypadł do gustu producentom, którzy zdecydowali się na stworzenie adaptacji na całym świecie. Antoaneta Robova analizując *Perfetti sconosciuti* zwraca uwagę na intermedialność filmu i na smartfon

60 Remake to nowa wersja istniejącego dzieła – najczęściej filmu lub gry komputerowej – stworzona od nowa na bazie wcześniejszej produkcji.

61 F. Caprara, „*Perfetti sconosciuti*", record bis per il cinema italiano dopo Zalone, lastampa.it, 22.02.2016.

jako urządzenie generujące kolejne narracje wewnątrz głównej historii. Jej zdaniem ta konstrukcja jest jednym z powodów dużej adaptacyjności filmu[62].

Zdaniem Charlein Saad, remake filmowy to szczególna forma przekładu, ponieważ nie wymaga jedynie przekładu tekstowego, ale też rekontekstualizacji elementów kulturowych, społecznych i wizualnych[63]. Kolejne adaptacje zachowują podstawowy schemat fabularny: grupa przyjaciół spotyka się podczas kolacji i rozpoczyna grę polegającą na ujawnianiu zawartości swoich telefonów. Podstawowa konstrukcja *Perfetti sconosciuti* pozostaje więc względnie stabilna, ale stabilność fabularnego „szkieletu" nie oznacza stabilności jego znaczenia. Remake może zachować tę samą sytuację wyjściową, a jednocześnie zmienić sposób budowania postaci, konfliktów i reakcji na ujawniane sekrety, co znacznie ułatwia lokalizację[64].

Dlatego też ciężar typowych pytań o „wierność" remake'u wobec oryginału przenoszony jest na sposób, w jaki lokalna kultura odmienia znaczenie jego elementów. Saad, odwołując się do teorii przekładu, rozróżnia tu strategie domestykacji i foreignizacji, wskazując, że wybór pomiędzy nimi zależy od kontekstu, funkcji tekstu i przewidywanej reakcji odbiorców[65]

Przykłady remake'ów w języku polskim, koreańskim i arabskim pokazują tę swobodę w reinterpretacji konkretnych elementów przy zachowaniu bazowej struktury.

Kasia Smutniak, występująca zarówno w oryginalnym *Perfetti sconosciuti*, jak i w polskim remake'u *(Nie)znajomi* (Tadeusz Śliwa, 2019), podkreślała, że polski scenariusz został „świetnie przepisany na polskie realia", przy jednoczesnym zachowaniu tej samej „bazy

62 A. Robova, Forms of Film Remaking in Three Versions of Paolo Genovese's "Perfect Strangers": Intermedial Renewals and Degrees of Transformation.

63 Ch. Saad, *Between Domestication and Foreignization: A Study of How an Italian Film Remake Got Lost in Translation in the Arab World*, s. 3–4. Autorka omawia zastosowanie teorii translacji do remake'ów filmowych i podkreśla, że współczesne podejścia do przekładu obejmują również elementy multimodalne, a więc nie tylko język, lecz także kulturowe i semiotyczne składniki filmu.

64 J. Evans, „Film remakes, the black sheep of translation", Translation Studies 2014, vol. 7, nr 3, s. 300–314, DOI: 10.1080/14781700.2014.925422. Evans analizuje remake jako szczególną formę translacji i wskazuje na przydatność teorii przekładu do badania przemieszczania się tekstów filmowych pomiędzy kulturami. Saad przywołuje tę koncepcję w kontekście *Perfetti sconosciuti*.

65 Ch. Saad, dz. cyt., s. 2–4. Saad wyjaśnia, że domestykacja polega na dostosowaniu tekstu do wartości i oczekiwań kultury docelowej, natomiast foreignizacja zachowuje większą widoczność kulturowej odmienności tekstu źródłowego. Jednocześnie autorka podkreśla, że żadnej z tych strategii nie można uznać za uniwersalnie lepszą – ich skuteczność zależy od kontekstu produkcji i recepcji.

historii”[66]. Jej wypowiedź wskazuje, że sytuacja wyjściowa pozostaje podobna, lecz znaczenie wydarzeń dostosowane jest do polskiego kontekstu.

Jedną z najważniejszych różnic polskiej wersji jest silniejsze zaakcentowanie wątku homofobii. Smutniak zauważa, że problem ten został w *(Nie)znajomych* przedstawiony wyraźniej niż w filmie włoskim, wiążąc tę decyzję bezpośrednio z polskim kontekstem społecznym[67]. Sekret związany z orientacją seksualną postaci, może w zależności od kontekstu być jedynie informacją o życiu prywatnym jednostki, jak i również wyzwaniem rzuconym normom i postawom społecznym związanym z seksualnością.

Scenarzysta koreańskiego *Intimate Strangers* (Lee Jae-kyoo, 2018), Bae Se-yeong podkreślał, że sama struktura włoskiego filmu była już gotowa, jednak koreańscy widzowie mogliby mieć trudność w identyfikowaniu się z bohaterami, gdyby ich problemy pozostały niezmienione[68]. Dlatego scenariusz został dostosowany do koreańskiej wrażliwości, a bohaterowie mieli stać się osobami, które scenarzysta mógłby rzeczywiście „zobaczyć wokół siebie”[69].

Bae Se-yeong zwraca uwagę na konieczność dostosowania „niuansu i rytmu” wypowiedzi oraz uczynienia ich naturalnymi i zabawnymi w języku koreańskim[70]. W tym sensie tłumaczenie filmu nie polega jedynie na zastąpieniu jednego języka innym, lecz obejmuje także lokalizację humoru, rytmu, stopnia bezpośredniości i sposobu wyrażania emocji.

Co więcej, koreańska adaptacja zmieniła balans pomiędzy postaciami kobiecymi i męskimi. Bae Se-yeong stwierdza, że kobiece bohaterki włoskiego filmu miały jego zdaniem niewiele do zrobienia, dlatego w koreańskiej wersji zostały rozbudowane i wyposażone we własne sekrety oraz konflikty[71]. Można zatem uznać, że koreański remake nie tylko lokalizuje włoską fabułę, lecz także dokonuje jej reinterpretacji pod względem reprezentacji płci i sprawczości bohaterek.

Inny szczegółowo udokumentowany przykład zmian ze względu na lokalizację stanowi arabski remake *Āṣḥāb Wālā Āʿāz* (Wissam Smayra, 2022). Saad zauważa, że film zachowuje znaczną

66 P. Piotrowicz, „Nie miałam takich planów — Kasia Smutniak o karierze aktorskiej”, Onet Kultura, 2019. W rozmowie Smutniak stwierdza, że „baza historii” jest uniwersalna, ale każda wersja rozgrywa się w odmiennej rzeczywistości społecznej; wskazuje również na inną dynamikę między postaciami w (Nie)znajomych.

67 Tamże. Aktorka wskazuje wprost, że w polskiej wersji „bardziej iskrzy” między bohaterami, a wątek homofobii jest silniej zaznaczony.

68 Bae Se-yeong, „Screenwriter BAE Se-yeong”, Korean Film Council, 2018. Scenarzysta mówi o konieczności dostosowania problemów bohaterów do koreańskiej wrażliwości i o tym, że pierwotna struktura nie gwarantowała automatycznej identyfikacji koreańskiego widza z postaciami.

69 Tamże.

70 Tamże.

71 Tamże.

część struktury fabularnej włoskiego pierwowzoru, ale jednocześnie dokonuje licznych zmian wynikających z odmiennego kontekstu kulturowego[72]. Autorka wskazuje między innymi na zmianę sposobu budowania atmosfery: arabska wersja wykorzystuje bardziej rozbudowaną oprawę muzyczną i nadaje większe znaczenie zaćmieniu Księżyca[73].

Jeszcze wyraźniej zmiany ujawniają się w relacjach rodzinnych. Saad analizuje scenę, w której matka znajduje prezerwatywy w torebce córki. W arabskiej wersji bohaterka grozi córce, że poinformuje o tym ojca[74]. Autorka interpretuje tę zmianę jako odniesienie patriarchalnej struktury rodziny i przypisywania ojcu szczególnej władzy oraz odpowiedzialności za członków rodziny[75].

Inny przykład dotyczy sposobu przedstawienia relacji nastoletniej córki. Włoska wersja zawiera prostą informację, że dziewczyna spotyka się z chłopakiem, podczas gdy arabska adaptacja przekształca tę wypowiedź w bardziej pejoratywne określenie chłopaka jako „bezmózgiego”[76]. Saad interpretuje tę zmianę jako sygnał odmiennego kulturowego stosunku do relacji romantycznych nastolatków i społecznych oczekiwań dotyczących zachowania dziewcząt[77].

W tym miejscu szczególnie użyteczna staje się koncepcja domestykacji. Remake może bowiem zachować podstawową sytuację narracyjną, a jednocześnie „udomowić” jej szczegóły tak, aby zachowania bohaterów były bardziej zgodne z oczekiwaniami publiczności docelowej. Saad podkreśla, że domestykacja może zwiększać przystępność filmu dla odbiorcy, ale jednocześnie zwiększyć jego skłonność do refleksji[78].

Na podstawie porównania polskiej, koreańskiej i arabskiej wersji można zatem mówić o uniwersalności strukturalnej *Perfetti sconosciuti*. Uniwersalność nie polega tutaj na tym, że wszystkie kultury identycznie rozumieją zdradę, seksualność, rodzinę czy prywatność. Bardziej trafne jest stwierdzenie, że struktura filmu jest bardzo elastyczna i pozwala na swobodną

72 Ch. Saad, dz. cyt., s. 5–6. Autorka stwierdza, że arabski remake powtarza wiele elementów narracyjnych, fabularnych, kinematograficznych i paralingwistycznych oryginału, ale równocześnie podejmuje próbę stworzenia odrębnej produkcji kulturowej.

73 Tamże, s. 6. Saad porównuje muzykę i wykorzystanie motywu zaćmienia w obu wersjach, wiążąc zmianę sposobu ekspresji emocji z różnicami kulturowymi.

74 Tamże.

75 Tamże.

76 Tamże.

77 Tamże.

78 Tamże.

rekontekstualizację jej elementów. Podstawą pozostaje konflikt pomiędzy potrzebą bliskości a potrzebą zachowania prywatności, natomiast zmieniają się społeczne konsekwencje naruszenia tej prywatności. Potencjał adaptacyjny filmu wynika z tego, że podstawowy konflikt jest łatwo rozpoznawalny: człowiek może pozostawać bardzo blisko innych osób, a jednocześnie zachowywać przed nimi znaczną część własnego życia.

Tak rozumiana seria remake'ów pozwala traktować *Perfetti sconosciuti* jako przykład narracji, która jest jednocześnie globalna i lokalna. Globalna pozostaje struktura opowieści, lokalne są natomiast jej społeczne konsekwencje. Polska wersja wykorzystuje historię do mocniejszego wyeksponowania określonych napięć społecznych, koreańska rekonstruuje bohaterów i język pod kątem koreańskiej publiczności, natomiast arabska dokonuje szczególnie wyraźnej rekontekstualizacji relacji rodzinnych i norm obyczajowych. Fenomen filmu polega więc nie tyle na tym, że „wszyscy ludzie są tacy sami", ile na tym, że podobna sytuacja narracyjna może stać się narzędziem opowiadania o bardzo różnych społecznych lękach.

Rysunek 2. Mapa świata z remake'ami filmu[79]

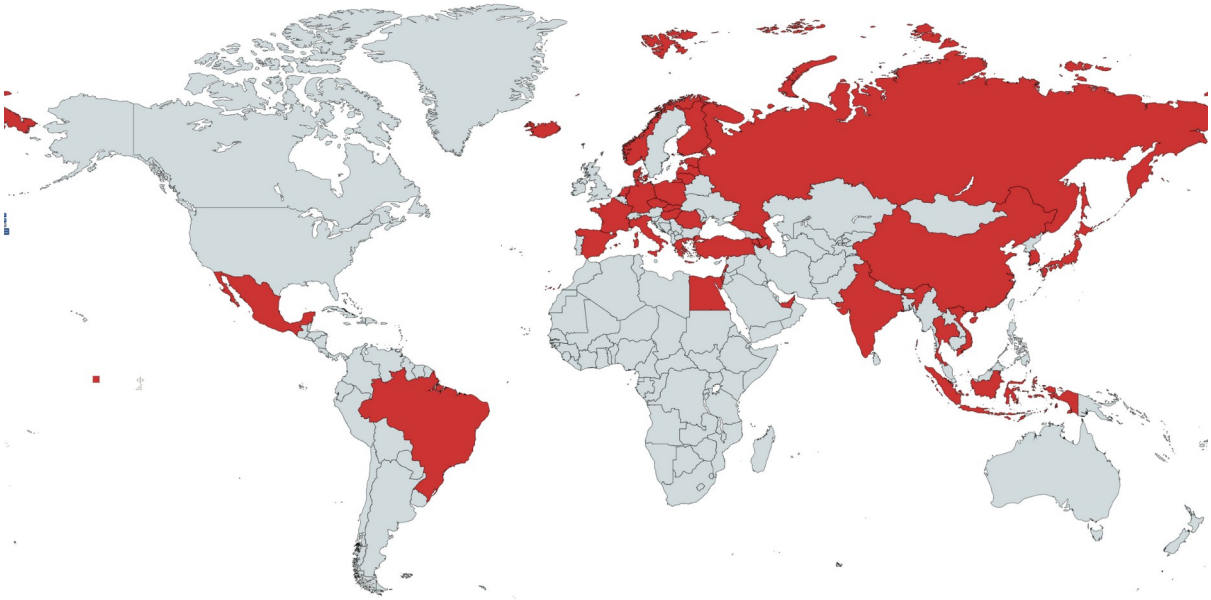

Źródło: Opracowanie własne.

79 Co ciekawe wersja hollywoodzka była planowana już w 2017 roku. Jednak została wstrzymana z powodu kłopotów sądowych producenta Harveya Weinsteina.

Wpływ na kulturę

Oprócz licznych remake'ów o popularności *Perfetti sconosciuti* świadczy również jego sukces kasowy. Już po pierwszym weekendzie w kinach zarobił bowiem 3 325 953 euro[80], a w maju 2018 roku film produkcja trafiła do chińskich kin w nakładzie 4 000 kopii, zarabiając 1 milion dolarów w pierwszym dniu wyświetlania i zajmując piąte miejsce w rankingu najczęściej oglądanych filmów w kinach[81]. Ponadto, według sondażu przeprowadzonego w grudniu 2019 roku przez „Corriere della Sera"[82] czytelnicy uznali film *Perfetti sconosciuti* za najpiękniejszy włoski film lat 2010[83].

Poza kinematografią *Perfetti sconosciuti* znajduje miejsce także na deskach teatralnych. Pierwsza adaptacja teatralna została wystawiona w Teatrze Habimah w Izraelu. W 2023 roku odbyła się premiera włoskiej adaptacji teatralnej w reżyserii samego Paolo Genovese, z udziałem m.in. Dino Abbrescii, Alice Bertini, Marco Boniniego i Paola Calabresiego. Rok później, w październiku 2024 roku, na scenie Off-Broadwayu zadebiutowała amerykańska wersja sztuki pt. Shit. Meet. Fan., wyreżyserowana przez Roberta O'Harę i z obsadą obejmującą m.in. Neila Patricka Harrisa, Jane Krakowski, Debrę Messing i Constance Wu.

Jako ciekawostkę warto dodać, że powstał również larp[84] na podstawie *Perfetti sconosciuti*, który swoją premierę miał podczas LubLarp Festiwalu 2017[85]. Autorzy określają grę jako adaptację filmu, zachowując jego podstawową strukturę oraz motyw „gry w otwarte karty"[86].

Podobnie jak w pierwowzorze, grupa znajomych spotyka się podczas kolacji, a następnie decyduje się na zabawę polegającą na publicznym odczytywaniu wiadomości i odbieraniu

---

80 *Perfetti sconosciuti* spodesta Tarantino, ansa.it, 15.02.2016.

81 *Perfetti sconosciuti* in Cina, cinemagazineweb.it, 29.05.2018.

82 Jeden z czołowych dzienników we Włoszech.

83 Qual è il più bel film italiano degli anni Dieci?, corriere.it, 03.12.2019.

84 LARP (ang. Live Action Role-Playing) jest formą gry fabularnej, w której uczestnicy wcielają się w fikcyjne postaci i odgrywają ich działania w fizycznie współdzielonej przestrzeni. W przeciwieństwie do tradycyjnych gier RPG przebieg wydarzeń nie jest wyłącznie opowiadany lub opisywany przez prowadzącego, lecz kształtuje się poprzez bezpośrednie działania i interakcje uczestników. Gracze, działając w ramach określonych przez organizatorów założeń fabularnych i mechanicznych, podejmują decyzje z perspektywy swoich postaci, a ich konsekwencje współtworzą rozwijającą się narrację. LARP łączy tym samym elementy gry, performansu, improwizacji oraz współtworzenia opowieści.

85 LubLarp rozpoczął działalność w 2014 roku jako cykl szkoleń skierowanych do graczy i twórców larpów, podczas których doświadczeni przedstawiciele środowiska dzielili się wiedzą i praktykami związanymi z tworzeniem gier tego typu. Od 2016 roku działalność organizacji obejmuje również kameralne scenariusze, w tym chambery i jeepformy, a także gry o większej skali. LubLarp kojarzony jest z wypracowanym stylem określanym jako „grimuar style" oraz tzw. lubelską szkołą larpowania. Przez kolejne lata jednym z najważniejszych przedsięwzięć organizowanych pod tym szyldem był LubLarp Festiwal, w ramach którego prezentowano polskie gry larpowe.

86 https://lublarp.pl/dobrze-sie-klamie-milym-towarzystwie-pp/, 05.10.2026.

telefonów na głośnomówiącym. Istotną rolę odgrywa publiczność, która może wysyłać bohaterom SMS-y i do nich dzwonić, stając się tym samym aktywnym elementem rozgrywki.

Adaptacja larpowa zachowuje więc podstawowy konflikt obecny w filmie – napięcie pomiędzy bliskością a prywatnością – ale zmienia sposób uczestnictwa odbiorcy. W filmie widz obserwuje stopniowe ujawnianie sekretów, natomiast w LARP-ie uczestnicy współtworzą przebieg wydarzeń, a publiczność może bezpośrednio wpływać na rozwój konfliktu. Gracze tworzą własne postaci i relacje, dzięki czemu konkretna treść ujawnianych sekretów może różnić się w każdej rozgrywce.

Z perspektywy teorii zarządzania prywatnością komunikacyjną LARP stanowi szczególnie wyraźną realizację problemu kontroli nad informacją. Telefon staje się nie tylko rekwizytem, lecz także mechanizmem naruszania granic prywatności. Informacja, która początkowo należy do jednej postaci, może zostać za pomocą wiadomości lub połączenia udostępniona całej grupie. Jednocześnie struktura gry, podzielonej na kolejne akty i stopniowo zwiększającej zakres ujawnianych informacji, odtwarza mechanizm narastania napięcia obecny w filmie.

LARP potwierdza tym samym wcześniejszy wniosek dotyczący uniwersalności *Perfetti sconosciuti*. Nie polega ona na zachowaniu konkretnych bohaterów czy sekretów, lecz na możliwości przeniesienia tej samej sytuacji narracyjnej do różnych kultur i mediów. W przypadku LARP-u zmianie ulega przede wszystkim relacja między dziełem a odbiorcą: widz przestaje być jedynie obserwatorem, a staje się współtwórcą historii.

Zakończenie

Analiza *Perfetti sconosciuti* pozwala wskazać mechanizm, który decyduje o ponadkulturowej i ponadmedialnej atrakcyjności tej historii. Jest nim konflikt pomiędzy potrzebą bliskości i zaufania a potrzebą zachowania prywatności. Relacje między bohaterami opierają się na przekonaniu, że znają się nawzajem, jednak ujawnienie zawartości telefonów podważa tę pewność i pokazuje, że każda relacja posiada własne granice informacyjne. Z perspektywy teorii zarządzania prywatnością komunikacyjną szczególnie istotna okazuje się utrata kontroli nad informacją – jej ujawnienie zmienia nie tylko sytuację jednostki, lecz także relacje pomiędzy wszystkimi uczestnikami komunikacji.

Jednocześnie analiza różnych realizacji historii pokazuje, że jej uniwersalność nie polega na identycznym odtwarzaniu bohaterów, sekretów czy zachowań. Poszczególne adaptacje mogą modyfikować treść ujawnianych informacji, reakcje bohaterów oraz społeczne znaczenie ich

decyzji. Zmienia się więc sposób przedstawiania konfliktu, ale pozostaje jego podstawowa struktura: sytuacja, w której prywatne informacje zostają ujawnione wbrew wcześniejszym zasadom ich ochrony.

Dobrym przykładem takiego przekształcenia jest LARP *Dobrze się kłamie w miłym towarzystwie*. Adaptacja ta zachowuje zasadniczy motyw filmu, ale zmienia pozycję odbiorcy, który z obserwatora staje się uczestnikiem i współtwórcą wydarzeń. Ujawnianie informacji nie jest już wyłącznie elementem przedstawionej historii, lecz staje się częścią rzeczywistej mechaniki rozgrywki. Pokazuje to, że potencjał *Perfetti sconosciuti* wykracza poza medium filmowe i może być wykorzystywany również w formach opartych na aktywnym uczestnictwie.

Ostatecznie można więc uznać, że o uniwersalności *Perfetti sconosciuti* decyduje uniwersalność sytuacji narracyjnej. Konfrontacja z cudzą prywatnością, utrata kontroli nad własnymi informacjami oraz wynikające z tego konsekwencje dla relacji pozostają czytelne niezależnie od kultury i medium. To właśnie możliwość zachowania tego podstawowego konfliktu przy jednoczesnym dostosowaniu jego szczegółów do lokalnego i medialnego kontekstu stanowi o sile i trwałości tej historii.

BIBLIOGRAFIA

1. Altman I., D. Taylor, Social penetration: The development of interpersonal relationships, Nowy Jork, 1973.
2. Caprara F., „*Perfetti sconosciuti*”, record bis per il cinema italiano dopo Zalone, lastampa.it, 22.02.2016.
3. Czerski W.M., Piętno technologii – nomofobia i FoMO jako przykłady lęków współczesnej młodzieży. „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja”, s. 133–144, 2022, DOI: 10.14746/kse.2022.22.06.
4. Evans J., „Film remakes, the black sheep of translation”, Translation Studies 2014, vol. 7, nr 3, s. 300–314, DOI: 10.1080/14781700.2014.925422.
5. lublarp.pl/dobrze-sie-klamie-milym-towarzystwie-pp/, 05.10.2026.
6. *Perfetti sconosciuti* in Cina, cinemagazineweb.it, 29.05.2018.
7. *Perfetti sconosciuti* spodesta Tarantino, ansa.it, 15.02.2016.
8. Petronio S., Boundaries of Privacy: Dialectics of Disclosure, SUNY Press, 2002.
9. Petronio S., Communication boundary management: A theoretical model of managing disclosure of private information between married couples, Communication Theory, 1991.

10. Piotrowicz P., „Nie miałam takich planów – Kasia Smutniak o karierze aktorskiej”, Onet Kultura, 2019.
11. Qual è il più bel film italiano degli anni Dieci?, corriere.it, 03.12.2019.
12. Robova A., Forms of Film Remaking in Three Versions of Paolo Genovese’s “Perfect Strangers”: Intermedial Renewals and Degrees of Transformation.
13. Saad Ch., Between Domestication and Foreignization: A Study of How an Italian Film Remake Got Lost in Translation in the Arab World, s. 3–4.
14. Se-yeong B., „Screenwriter BAE Se-yeong”, Korean Film Council, 2018.

Agnieszka Bąk
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Jarosławiu

Il fenomeno socioculturale di *Perfetti sconosciuti*

RIASSUNTO

L'articolo analizza il fenomeno del film italiano *Perfetti sconosciuti* nel contesto della sua universalità transculturale e transmediale. L'obiettivo è individuare i meccanismi narrativi e sociali che consentono di adattare la stessa storia a contesti culturali e media differenti. L'analisi si basa sulla Communication Privacy Management Theory e sulla Social Penetration Theory, che aiutano a spiegare il ruolo del segreto, dell'autorivelazione e del controllo delle informazioni nelle relazioni interpersonali. Vengono inoltre esaminati alcuni adattamenti cinematografici, con particolare attenzione al processo di localizzazione culturale, che permette di conservare la struttura narrativa di base adattando al contempo il significato dei singoli elementi alle norme e alle aspettative del pubblico locale. La riflessione comprende anche gli adattamenti teatrali e un gioco di ruolo dal vivo (LARP), mostrando le possibilità di trasferire la storia da un medium all'altro. L'articolo sostiene che l'universalità di *Perfetti sconosciuti* non deriva dall'identità delle esperienze sociali, bensì dal conflitto universale tra il bisogno di vicinanza e fiducia e quello di proteggere la propria privacy. Questo schema narrativo ricorrente diventa così uno strumento per rappresentare tensioni sociali e culturali differenti.

PAROLE CHIAVE: *Perfetti sconosciuti*, Dobrze się kłamie w miłym towarzystwie, universalità culturale, adattamento cinematografico, remake, gestione della privacy comunicativa, relazioni interpersonali, intermedialità, LARP

Introduzione

Il film *Perfetti sconosciuti* diretto da Paolo Genovese, è arrivato nelle sale un decennio fa. In questo periodo relativamente breve è diventato un film di culto, grazie a una serie di fattori che saranno esaminati in questo articolo. Si tratta infatti di un fenomeno non soltanto italiano o europeo, ma decisamente mondiale. È un ritratto universale della società contemporanea, in senso ampio, che attraverso una storia apparentemente semplice invita a riflettere sulle relazioni interpersonali, sulla fiducia, sulla privacy e sui confini che poniamo agli altri. Sebbene dal

momento della sua uscita, nel 2016, la tecnologia si sia sviluppata a un ritmo rapidissimo, una cosa è rimasta invariata: i telefoni cellulari sono diventati una parte inseparabile della vita quotidiana. Inoltre, con l'evoluzione tecnologica, questi dispositivi hanno assunto sempre più funzioni, trasformandosi in una sorta di archivio della nostra vita. Come afferma una delle protagoniste, «il telefono è la scatola nera della nostra vita»: custodisce non solo dati personali, ma anche pensieri, opinioni e segreti. In occasione del decimo anniversario, il film torna a vivere in Polonia grazie alla distribuzione di Aurora Films. È un'occasione per guardare l'opera con il senno di poi, esaminandone il successo, il fenomeno degli adattamenti internazionali e il modo in cui la storia diretta da Genovese è stata interpretata in diverse parti del mondo. L'articolo farà inoltre riferimento alla Communication Privacy Management Theory di Sandra Petronio (CPM) e alla Social Penetration Theory (SPT).

Trama

La storia prende avvio da una cena di sette persone a casa di una coppia di amici. Quando gli invitati si siedono a tavola, parlano di un episodio in cui un solo SMS ha provocato la rottura della famiglia di un loro conoscente. Dopo aver ascoltato il racconto, Eva (Kasia Smutniak), padrona di casa e di professione terapeuta, ha un'idea piuttosto intrigante. Propone di fare un gioco: tutti dovranno lasciare i telefoni sul tavolo e leggere ad alta voce i messaggi in arrivo. Quando qualcuno riceverà una chiamata, dovrà rispondere usando il vivavoce. Alcuni amici accolgono la proposta con curiosità e apertura, ma non tutti ne sono entusiasti. Con il procedere della serata emergono i segreti dei protagonisti, che mettono in discussione l'apparente stabilità delle loro relazioni. Vengono alla luce soprattutto tradimenti e relazioni extraconiugali, rapporti sessuali nascosti, bugie sulla vita professionale e familiare, nonché l'omosessualità di Peppe (Giuseppe Battiston), che teme di rivelarla agli amici. Emergono anche segreti moralmente più gravosi: Carlotta (Anna Foglietta) è responsabile di un incidente stradale mortale, per il quale anni prima Lele (Valerio Mastandrea) si era assunto la colpa; inoltre, Rocco (Marco Giallini) ricorre alla psicoterapia, ma lo tiene nascosto alla moglie. L'accumularsi dei segreti mette in luce la distanza tra l'immagine pubblica dei protagonisti e la loro vita privata, evidenziando il ruolo del segreto, del silenzio e della rivelazione selettiva nel mantenimento delle relazioni interpersonali. È importante notare che il finale rivela che gli eventi legati alla divulgazione del contenuto dei telefoni erano soltanto uno scenario ipotetico, rafforzando ulteriormente la riflessione sui confini della privacy e sulla funzione della menzogna nelle relazioni sociali.

Il telefono come supporto materiale della privacy

Nel contesto di *Perfetti sconosciuti* vale la pena soffermarsi sullo smartphone come «scatola nera» della vita umana, già menzionata. In psicologia si utilizza il termine «nomofobia» (dall'inglese no mobile phone phobia) per indicare la paura intensa di non poter accedere al telefono cellulare, di perderlo, di ritrovarsi con la batteria scarica o senza copertura di rete. Non si tratta di una patologia ufficialmente riconosciuta nelle classificazioni mediche; tuttavia, gli psicologi la considerano un disturbo comportamentale e un serio problema della società contemporanea, strettamente legato alla dipendenza dal telefono e alla sindrome FOMO (Fear of Missing Out, cioè la paura di essere esclusi da informazioni ed eventi). Il timore di perdere lo smartphone può essere collegato anche alla paura che vengano rivelati i propri segreti. È quindi pertinente richiamare la Communication Privacy Management Theory (CPM), inizialmente definita teoria della gestione dei confini comunicativi, elaborata da Sandra Petronio nel 1991. Il suo obiettivo principale è spiegare come le persone prendano decisioni in merito alla divulgazione, alla limitazione e alla protezione delle informazioni relative alla propria vita privata. Secondo la CPM, gli individui stabiliscono confini che definiscono quali informazioni possano essere condivise con gli altri e quali debbano rimanere inaccessibili. La definizione di tali confini dipende, tra l'altro, dalle conseguenze previste della divulgazione e dalla natura della relazione con il destinatario. La condivisione di informazioni private può contribuire ad approfondire le relazioni interpersonali, ma richiede anche di stabilire regole per il loro utilizzo successivo.

Il concetto centrale nella teoria di Petronio è quello dei confini della privacy, che separano le informazioni personali da quelle accessibili ad altre persone. Quando un individuo rivela determinati contenuti, amplia al tempo stesso la cerchia di coloro che vi hanno accesso. Il processo, tuttavia, non termina nel momento in cui l'informazione viene comunicata: il destinatario diventa comproprietario di quella conoscenza e dovrebbe quindi rispettare le regole che ne disciplinano la divulgazione successiva. Se le aspettative delle persone coinvolte nella gestione dell'informazione non coincidono, possono verificarsi le cosiddette «turbolenze dei confini». Questo fenomeno si manifesta quando le regole della privacy vengono violate, non sono chiare oppure le persone interpretano in modo diverso la portata dell'accesso consentito alle informazioni.

Il modello CPM si basa su cinque presupposti fondamentali: 1) gli individui considerano le informazioni relative alla propria vita privata come una proprietà che devono poter controllare; 2) tale controllo viene esercitato attraverso regole individuali che definiscono la portata e le modalità della divulgazione; 3) comunicare un'informazione a un'altra persona crea un

rapporto di comproprietà, poiché il destinatario accede a contenuti prima controllati esclusivamente dal mittente; 4) le persone che hanno accesso all'informazione dovrebbero concordare regole che ne disciplinino l'ulteriore condivisione; 5) il mancato rispetto delle regole concordate, o l'assenza di un accordo efficace, può violare i confini della privacy e provocare conflitti e disfunzioni nelle relazioni interpersonali.

Figura 1. Locandina della versione italiana del film

Fonte: IMDb.

La Social Penetration Theory e *Perfetti sconosciuti*

La Social Penetration Theory, formulata da Irwin Altman e Dalmas Taylor nel 1973, presuppone che lo sviluppo delle relazioni interpersonali sia legato a un processo di graduale ampliamento della portata e della profondità dell'autorivelazione. Le relazioni possono essere paragonate metaforicamente a una cipolla: all'esterno si trovano informazioni relativamente superficiali, mentre gli strati successivi nascondono convinzioni, esperienze, emozioni e segreti sempre più personali. Più una relazione è stretta, maggiore può essere la quantità di informazioni che i partecipanti si rivelano reciprocamente. In Dobrze się kłamie w miłym towarzystwie, tuttavia, questo meccanismo viene capovolto. I protagonisti non si avvicinano attraverso la rivelazione volontaria e graduale dei diversi strati della propria personalità. Al contrario, sono costretti a scoprirli tutti nel corso di una sola notte.

La situazione iniziale del film suggerisce un elevato livello di penetrazione sociale. I sette protagonisti si conoscono da anni, hanno relazioni sentimentali, sono amici e condividono una storia comune. Si potrebbe quindi presumere che il loro rapporto abbia raggiunto un livello relativamente profondo. I messaggi e le telefonate che si susseguono rivelano invece che la conoscenza reciproca è molto più limitata di quanto si potrebbe immaginare. L'accumularsi dei segreti mette in evidenza la discrepanza tra l'immagine pubblica dei personaggi e la loro vita privata, nonché l'importanza del segreto e della rivelazione selettiva nel mantenimento delle relazioni.

Il film può dunque essere interpretato come un esperimento che consiste nel rimuovere bruscamente i successivi strati della «cipolla». La normale conversazione a cena riguarda argomenti relativamente innocui, ma il telefono diventa uno strumento che consente di accedere a livelli sempre più profondi della vita dei protagonisti. Inizialmente possono emergere informazioni sulla quotidianità, poi sulle relazioni professionali o familiari e infine su sessualità, tradimenti, dipendenze, terapia o responsabilità per la morte di una persona. Il film mostra quindi che la profondità di una relazione non implica necessariamente una conoscenza completa dell'altro.

La SPT permette inoltre di mettere in evidenza la selettività dell'autorivelazione. Una persona non rivela tutte le informazioni su di sé a chiunque, neppure quando intrattiene con quella persona una relazione stretta. Le informazioni vengono selezionate in base alla situazione, al destinatario e alla reazione prevista. Nel film questo meccanismo è particolarmente evidente,

perché i protagonisti perdono la possibilità di decidere chi verrà a sapere qualcosa della loro vita, quando e in quali circostanze. Il gioco proposto da Eva elimina i normali meccanismi di controllo della divulgazione: un messaggio che sarebbe rimasto privato diventa accessibile all'intero gruppo.

È proprio qui che la SPT può essere collegata alla Communication Privacy Management Theory di Sandra Petronio. Se la teoria della penetrazione sociale consente di analizzare la profondità e l'estensione della divulgazione delle informazioni, la CPM aiuta a spiegare perché i protagonisti reagiscano così intensamente alla perdita di controllo su tale processo. Nel film il telefono diventa il supporto materiale di informazioni appartenenti alla sfera privata. Secondo la CPM, le persone considerano queste informazioni una sorta di proprietà e stabiliscono regole che definiscono chi possa accedervi.

In questo senso, il gioco a tavola costituisce una violazione radicale del normale processo di penetrazione sociale. I protagonisti sono costretti a passare dai livelli superficiali della comunicazione agli strati più profondi dell'informazione senza rispettare l'ordine, la volontarietà e il controllo che normalmente accompagnano lo sviluppo di una relazione stretta. Alla costruzione graduale della fiducia si sostituisce un'esposizione improvvisa. È importante sottolineare che il superamento dei confini non conduce automaticamente a una maggiore intimità. Al contrario, può provocare conflitti, perdita di fiducia e rottura delle relazioni.

Adattamenti nazionali

Perfetti sconosciuti è entrato nel Guinness dei primati come il film che ha ottenuto il maggior numero di remake nella storia del cinema. La prima italiana risale all'11 febbraio 2016 e già nello stesso anno, il 15 settembre, è uscito nelle sale il remake greco Teleioi xenoi (Thodoris Atheridis, 2016). «Il film ha suscitato un enorme interesse al festival di Berlino: siamo letteralmente sommersi da richieste di diritti per i remake provenienti da tutto il mondo, perché l'idea alla base della storia funziona tanto a Roma quanto a Tokyo o New York», ha commentato Giampaolo Letta, amministratore delegato di Medusa Film, produttore e distributore del film.

Vale la pena chiedersi perché questo concept abbia conquistato i produttori, spingendoli a realizzare adattamenti in tutto il mondo. Nell'analizzare *Perfetti sconosciuti*, Antoaneta Robova richiama l'intermedialità del film e il ruolo dello smartphone come dispositivo che

genera nuove narrazioni all'interno della storia principale. A suo avviso, questa struttura è una delle ragioni della grande adattabilità dell'opera.

Secondo Charlein Saad, il remake cinematografico è una forma particolare di traduzione, perché non richiede soltanto una traduzione testuale, ma anche la ricontestualizzazione di elementi culturali, sociali e visivi. I diversi adattamenti conservano lo schema narrativo fondamentale: un gruppo di amici si ritrova a cena e dà inizio a un gioco che consiste nel rivelare il contenuto dei propri telefoni. La struttura di base di *Perfetti sconosciuti* rimane quindi relativamente stabile, ma la stabilità dello «scheletro» narrativo non implica che il suo significato resti invariato. Un remake può mantenere la stessa situazione iniziale e, al tempo stesso, modificare la costruzione dei personaggi, dei conflitti e delle reazioni ai segreti rivelati, facilitando così la localizzazione. Per questo motivo, le consuete domande sulla «fedeltà» del remake all'originale lasciano spazio alla questione di come la cultura locale trasformi il significato dei suoi elementi. Richiamandosi alla teoria della traduzione, Saad distingue le strategie di domesticazione e di estraniamento, sottolineando che la scelta dipende dal contesto, dalla funzione del testo e dalla reazione prevista del pubblico. Gli esempi dei remake polacco, coreano e arabo mostrano quanto sia possibile reinterpretare singoli elementi mantenendo la struttura di base.

Kasia Smutniak, che recita sia nell'originale *Perfetti sconosciuti* sia nel remake polacco (Nie)znajomi (Tadeusz Śliwa, 2019), ha sottolineato che la sceneggiatura polacca è stata «riscritta molto bene per la realtà polacca», pur conservando la stessa «base della storia». La sua osservazione indica che la situazione iniziale rimane simile, mentre il significato degli eventi viene adattato al contesto polacco.

Una delle differenze più importanti della versione polacca è la maggiore enfasi sul tema dell'omofobia. Smutniak osserva che in (Nie)znajomi il problema è rappresentato più chiaramente che nel film italiano, collegando direttamente questa scelta al contesto sociale polacco. A seconda del contesto, il segreto relativo all'orientamento sessuale di un personaggio può essere una semplice informazione sulla sua vita privata oppure una sfida alle norme e agli atteggiamenti sociali legati alla sessualità.

Bae Se-yeong, sceneggiatore di Intimate Strangers (Lee Jae-kyoo, 2018), il remake coreano, ha sottolineato che la struttura del film italiano era già definita, ma che gli spettatori coreani avrebbero potuto avere difficoltà a identificarsi con i personaggi se i loro problemi fossero rimasti invariati. Per questo la sceneggiatura è stata adattata alla sensibilità coreana

e i personaggi sono stati costruiti come persone che lo sceneggiatore avrebbe potuto davvero «incontrare intorno a sé».

Bae Se-yeong richiama la necessità di adattare le «sfumature e il ritmo» delle battute, rendendole naturali e divertenti in coreano. In questo senso, tradurre un film non significa semplicemente sostituire una lingua con un'altra: comporta anche la localizzazione dell'umorismo, del ritmo, del grado di immediatezza e dei modi di esprimere le emozioni.

Inoltre, l'adattamento coreano ha modificato l'equilibrio tra personaggi femminili e maschili. Secondo Bae Se-yeong, le protagoniste femminili del film italiano avevano, a suo parere, poco da fare; nella versione coreana i loro ruoli sono stati quindi ampliati e sono stati attribuiti loro segreti e conflitti propri. Si può dunque affermare che il remake coreano non si limita a localizzare la trama italiana, ma la reinterpreta anche in termini di rappresentazione di genere e di capacità d'azione dei personaggi femminili.

Un altro esempio di cambiamenti legati alla localizzazione, documentato in dettaglio, è il remake arabo Āṣḥāb Wālā Āʿāz (Wissam Smayra, 2022). Saad osserva che il film conserva gran parte della struttura narrativa dell'originale italiano, ma introduce numerose modifiche dovute al diverso contesto culturale. Tra queste vi è un diverso modo di costruire l'atmosfera: la versione araba utilizza una colonna sonora più articolata e attribuisce maggiore importanza all'eclissi lunare.

Le differenze emergono in modo ancora più evidente nelle relazioni familiari. Saad analizza una scena in cui una madre trova dei preservativi nella borsa della figlia. Nella versione araba, la donna minaccia di informare il padre. L'autrice interpreta questa modifica come un riferimento alla struttura patriarcale della famiglia e al potere e alla responsabilità particolari attribuiti al padre nei confronti dei membri della famiglia.

Un altro esempio riguarda il modo in cui viene rappresentata la relazione della figlia adolescente. Nella versione italiana si dice semplicemente che la ragazza esce con un ragazzo; l'adattamento arabo trasforma invece la battuta in una definizione più dispregiativa, descrivendolo come uno «stupido senza cervello». Saad interpreta il cambiamento come un segnale di un diverso atteggiamento culturale nei confronti delle relazioni sentimentali tra adolescenti e delle aspettative sociali sul comportamento delle ragazze. In questo contesto, il concetto di domesticazione risulta particolarmente utile. Un remake può conservare la situazione narrativa di base e, allo stesso tempo, «addomesticarne» i dettagli affinché

i comportamenti dei personaggi siano più coerenti con le aspettative del pubblico di destinazione. Saad sottolinea che la domesticazione può rendere il film più accessibile al pubblico e, al contempo, stimolare maggiormente la riflessione.

Dal confronto tra le versioni polacca, coreana e araba si può quindi parlare di universalità strutturale di *Perfetti sconosciuti*. L'universalità non consiste nel fatto che tutte le culture interpretino allo stesso modo il tradimento, la sessualità, la famiglia o la privacy. È più corretto affermare che la struttura del film è molto flessibile e consente di ricontestualizzarne liberamente gli elementi. Al centro rimane il conflitto tra il bisogno di vicinanza e quello di preservare la privacy, mentre cambiano le conseguenze sociali della sua violazione. Il potenziale adattivo del film deriva dal fatto che il conflitto fondamentale è facilmente riconoscibile: una persona può essere molto vicina agli altri e, allo stesso tempo, tenere nascosta loro una parte considerevole della propria vita.

La serie di remake, intesa in questo modo, permette di considerare *Perfetti sconosciuti* un esempio di narrazione al tempo stesso globale e locale. La struttura della storia rimane globale, mentre le sue conseguenze sociali sono locali. La versione polacca utilizza la vicenda per mettere maggiormente in risalto determinate tensioni sociali; quella coreana ricostruisce i personaggi e il linguaggio per il pubblico coreano; quella araba ricontestualizza in modo particolarmente evidente i rapporti familiari e le norme morali. Il fenomeno del film non consiste tanto nel dimostrare che «tutti gli esseri umani sono uguali», quanto nel mostrare come una situazione narrativa simile possa diventare uno strumento per raccontare paure sociali molto diverse.

Figura 2. Mappa del mondo con i remake del film

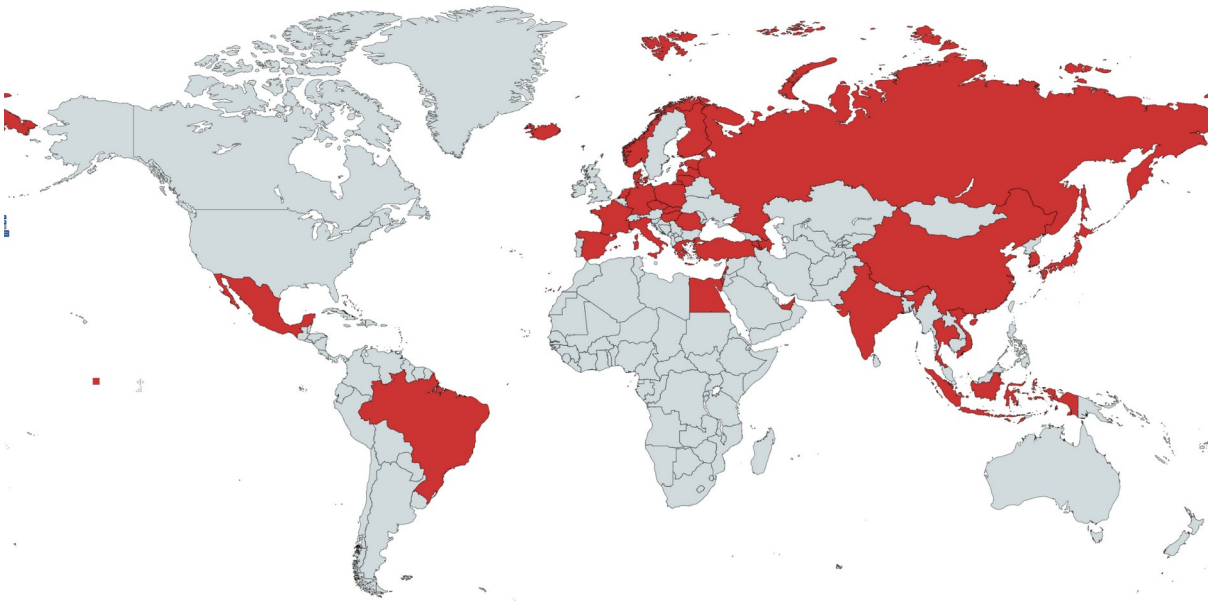

Fonte: elaborazione dell'autrice.

Influenza sulla cultura

La popolarità di *Perfetti sconosciuti* è attestata non soltanto dai numerosi remake, ma anche dal successo al botteghino. Già nel primo fine settimana nelle sale il film ha incassato 3.325.953 euro. Nel maggio 2018 è uscito nei cinema cinesi in 4.000 copie, incassando un milione di dollari nel primo giorno di programmazione e raggiungendo il quinto posto nella classifica dei film più visti al cinema. Inoltre, secondo un sondaggio condotto nel dicembre 2019 dal quotidiano Corriere della Sera, i lettori hanno scelto *Perfetti sconosciuti* come il miglior film italiano degli anni Dieci.

Oltre che al cinema, *Perfetti sconosciuti* è approdato anche sui palcoscenici teatrali. Il primo adattamento teatrale è stato messo in scena al Teatro Habima in Israele. Nel 2023 ha debuttato l'adattamento teatrale italiano diretto dallo stesso Paolo Genovese, con, tra gli altri, Dino Abbrescia, Alice Bertini, Marco Bonini e Paolo Calabresi. Un anno dopo, nell'ottobre 2024, la versione americana dell'opera, intitolata Shit. Meet. Fan., ha debuttato nell'Off-Broadway, con la regia di Robert O'Hara e un cast che comprendeva, tra gli altri, Neil Patrick Harris, Jane Krakowski, Debra Messing e Constance Wu.

È interessante ricordare che è stato creato anche un LARP basato su *Perfetti sconosciuti*, presentato per la prima volta al LubLarp Festival del 2017. Gli autori definiscono il gioco un adattamento del film che conserva la struttura di base e il motivo del «gioco a carte scoperte».

Come nell’opera originale, un gruppo di amici si ritrova a cena e decide poi di giocare leggendo pubblicamente i messaggi ricevuti e rispondendo alle chiamate in vivavoce. Il pubblico svolge un ruolo importante: può inviare SMS ai personaggi e chiamarli, diventando così una componente attiva della partita.

L’adattamento LARP conserva quindi il conflitto fondamentale del film, ossia la tensione tra vicinanza e privacy, ma modifica il modo in cui il pubblico partecipa. Nel film lo spettatore osserva la graduale rivelazione dei segreti; nel LARP i partecipanti contribuiscono allo svolgimento degli eventi e il pubblico può influire direttamente sull’evoluzione del conflitto. I giocatori creano personaggi e relazioni propri, per cui il contenuto specifico dei segreti rivelati può cambiare a ogni partita.

Dal punto di vista della Communication Privacy Management Theory, il LARP rappresenta in modo particolarmente evidente il problema del controllo delle informazioni. Il telefono non è soltanto un oggetto di scena, ma anche un meccanismo che viola i confini della privacy. Un’informazione inizialmente appartenente a un solo personaggio può essere condivisa con l’intero gruppo attraverso un messaggio o una chiamata. Al tempo stesso, la struttura del gioco, suddivisa in atti successivi e caratterizzata da un graduale ampliamento delle informazioni rivelate, riproduce il meccanismo di crescente tensione presente nel film.

Il LARP conferma quindi la conclusione precedente sull’universalità di *Perfetti sconosciuti*. Tale universalità non consiste nel conservare gli stessi personaggi o segreti, ma nella possibilità di trasferire la medesima situazione narrativa in culture e media diversi. Nel LARP cambia soprattutto il rapporto tra l’opera e il pubblico: lo spettatore smette di essere un semplice osservatore e diventa coautore della storia.

Conclusioni

L’analisi di *Perfetti sconosciuti* permette di individuare il meccanismo alla base dell’attrattiva transculturale e transmediale della storia: il conflitto tra il bisogno di vicinanza e fiducia e quello di preservare la privacy. Le relazioni tra i protagonisti si fondano sulla convinzione di conoscersi reciprocamente, ma la rivelazione del contenuto dei telefoni mette in discussione questa certezza e mostra che ogni rapporto possiede propri confini informativi. Dal punto di vista della Communication Privacy Management Theory, è particolarmente importante la perdita di controllo sull’informazione: la sua divulgazione modifica non soltanto la situazione dell’individuo, ma anche le relazioni tra tutti i partecipanti alla comunicazione.

Al tempo stesso, l'analisi delle diverse versioni della storia mostra che la sua universalità non consiste nella riproduzione identica dei personaggi, dei segreti o dei comportamenti. I singoli adattamenti possono modificare il contenuto delle informazioni rivelate, le reazioni dei protagonisti e il significato sociale delle loro decisioni. Cambia quindi il modo in cui il conflitto viene rappresentato, ma ne rimane invariata la struttura fondamentale: una situazione in cui informazioni private vengono rivelate in violazione delle regole stabilite per proteggerle.

Un buon esempio di questa trasformazione è il LARP Dobrze się kłamie w miłym towarzystwie. L'adattamento conserva il motivo centrale del film, ma cambia la posizione del pubblico, che da osservatore diventa partecipante e coautore degli eventi. La divulgazione delle informazioni non è più soltanto un elemento della storia rappresentata, ma diventa parte integrante delle meccaniche effettive del gioco. Ciò dimostra che il potenziale di *Perfetti sconosciuti* supera i confini del medium cinematografico e può essere sfruttato anche in forme basate sulla partecipazione attiva.

In conclusione, si può affermare che l'universalità di *Perfetti sconosciuti* dipende dall'universalità della situazione narrativa. Il confronto con la privacy altrui, la perdita di controllo sulle proprie informazioni e le conseguenze che ne derivano per le relazioni restano comprensibili indipendentemente dalla cultura e dal medium. La forza e la durata di questa storia risiedono proprio nella possibilità di mantenere il conflitto fondamentale adattandone al contempo i dettagli al contesto locale e mediale.

NOTE BIBLIOGRAFICHE

1. Altman I., Taylor D., Social Penetration: The Development of Interpersonal Relationships, New York, 1973.
2. Caprara F., *Perfetti sconosciuti*», record bis per il cinema italiano dopo Zalone, La Stampa, 22.02.2016.
3. Czerski W.M., «Piętno technologii – nomofobia i FoMO jako przykłady lęków współczesnej młodzieży», Kultura – Społeczeństwo – Edukacja, pp. 133–144, 2022, DOI: 10.14746/kse.2022.22.06.
4. Evans J., «Film remakes, the black sheep of translation», Translation Studies, 2014, vol. 7, n. 3, pp. 300–314, DOI: 10.1080/14781700.2014.925422. Evans analizza il remake come forma particolare di traduzione e mostra l'utilità della teoria della traduzione per

studiare il passaggio dei testi cinematografici tra culture. Saad richiama questa concezione nel contesto di *Perfetti sconosciuti*.

5. lublarp.pl/dobrze-sie-klamie-milym-towarzystwie-pp/, consultato il 05.10.2026.
6. Petronio S., «Communication boundary management: A theoretical model of managing disclosure of private information between married couples», Communication Theory, 1991.
7. Petronio S., Boundaries of Privacy: Dialectics of Disclosure, SUNY Press, 2002.
8. Piotrowicz P., «Nie miałam takich planów – Kasia Smutniak o karierze aktorskiej», Onet Kultura, 2019.
9. Robova A., «Forms of Film Remaking in Three Versions of Paolo Genovese's "Perfect Strangers": Intermedial Renewals and Degrees of Transformation».
10. Saad Ch., «Between Domestication and Foreignization: A Study of How an Italian Film Remake Got Lost in Translation in the Arab World», pp. 3–4. L'autrice applica la teoria della traduzione ai remake cinematografici e sottolinea che gli approcci contemporanei includono elementi multimodali: non soltanto la lingua, ma anche gli aspetti culturali e semiotici del film.
11. Se-yeong B., «Screenwriter BAE Se-yeong», Korean Film Council, 2018.
12. *Perfetti sconosciuti* spodesta Tarantino, ANSA, 15.02.2016.
13. *Perfetti sconosciuti* in Cina, Cinemagazineweb, 29.05.2018.
14. Qual è il più bel film italiano degli anni Dieci?, Corriere della Sera, 03.12.2019.